

जैन परंपरा  
आणि  
मातंगवंश

विठ्ठल साठे

---

---

- संपादक मंडळ :

अर्पण पत्रिका...

- प्रकाशक :

- प्रथमावृत्ती : १२ डिसेंबर २०२०

- © सुरक्षित

- मुख्यपृष्ठ :

- मुद्रण/अक्षरजुलणी :

- खासगी वितरणासाठी

---

## दोन शब्द

‘जैन परंपरा आणि मातंगवंश’ हे पुस्तक मराठी वाचकांच्या चरणी सादर करीत असताना मला अत्यंत आनंद होत आहे. तसे पहिले, तर या पुस्तकाला लेखसंग्रह असेच म्हटले पाहिजे. मी सोशल मिडीयावर जे लेखन केले. त्याचे हे पुस्तकरूप सादरीकरण आहे. एक मात्र खरे की माझ्या लेखनाला एक विषय आहे. तो म्हणजे ‘जैन परंपरा आणि मातंग समाज.’ त्यामुळे हे पुस्तक एकाच विषयावरील पुस्तक आहे. असे म्हटले तरी अप्रस्तुत होणार नाही. या पुस्तकातील लेख म्हणजे माझे अल्पसे संशोधन आहे.

‘मातंग’ आणि ‘जैन’ हे दोन शब्द एकत्र लिहिले तरी सहज पचनी पडणे कठीण! अशी सध्याची सामाजिक परिस्थिती असताना जैन आणि मातंग हे दोन्ही समाज एकाच परंपरेतील आहेत. हे कोण मान्य करणार? अगदी वेड्यात काढणार! एक उत्तर तर दुसरे दक्षिण. ही दोन टोके एक कशी? काहीही झाले तरी बुद्धीला न पटणारी गोष्ट! मला जेव्हा पहिल्याने हा संदर्भ आढळून आला त्या वेळेस मला सुद्धा थोडे चकित झाल्यासारखे झाले होते. हे खरे असेल का? असा प्रश्न माझ्या मनात येऊन गेला होता. या विषयाला प्रकाशात आणावे का? मला प्रश्न पडला. हा विषय प्रकाशात आणला पाहिजे. असा निर्णय मी घेतला. मला याची जाणीव होती की ही बाब सहजसहजी रुचणारी नाही. जैन समाजाला पटणार नाही आणि मातंग समाजाला सुद्धा पटणार नाही. हे सारे खरे असले तरी एखादी गोष्ट नव्याने समजली म्हणून तिचे ‘असणे’ कसे नाकारता येऊ शकते? नाकारले तरी सत्याचे स्वरूप थोडीच बदलणार? सत्य सत्यच असणार! जैन आणि मातंग यांचे एका परंपरेतील असणे. हे शंभर टक्के सत्य आहे. तसे प्रमाण उपलब्ध आहे. पुरावे उपलब्ध आहेत.

मातंग समाज हा जैन परंपरेतील समाज आहे. नव्हे तो जैन परंपरेतील पहिले तीर्थकर भगवान क्रष्णभनाथ यांचा वंशज आहे. असे पुरावे ज्यावेळेस माझ्या हाती लागले. तेंव्हा मी सुद्धा चकित झालो. मातंग समाज प्राचीन समाज आहे. त्या समाजाचे राजे, महाराजे होऊन गेलेत. क्रष्णी, मुनी होऊन गेलेत. हे मला ज्ञात होते. ज्ञात म्हणजे मी वाचले होते. काही बौद्ध ग्रंथात मातंग यांचा उल्लेख आढळला होता. हिंदू धर्मीय ज्या ग्रंथाना मानतात. ज्या पुराणांना मानतात. त्या ग्रंथांमध्ये, पुराणामध्ये ‘मातंग’ यांचा उल्लेख आढळून आला होता.

परशुरामाची आई मातंग होती हे सुद्धा मी वाचले होते. प्रसेनजीत राजा मातंग वंशाचा राजा होता आणि भारतात एकसत्ताक राज्य पद्धती त्यानेच अमलात आणली. असे संदर्भ मला मिळाले होते. राहू आणि केतू हे मातंग होते. असे ग्रंथात वाचले होते. श्रीकृष्णाचे गुरु सांदिपनी मातंग वंशाचे होते. हे मी वाचले होते. मातंग समाजाची उपजात असलेला समाज-डळकलवार समाज. त्या समाजाकडे ‘बसव पुराण’ असते. ते मातंग वंशाच्या इतिहासाचे पुराण आहे. असे मानले जाते. मी ते वाचले. ते पुराण खरोखरच चकित करणारे आहे. पृथ्वीच्या उत्पत्तीची माहिती त्या पुराणात आहे. हे कसे काय? ज्यांना लिहिता वाचता येत नव्हते. त्यांच्याकडे पुराणे? तीही तोंडपाठ? सारे आश्र्य वाटावे असेच. यानिमित्ताने मला अधिक अभ्यास करण्याची संधी मिळाली. त्या संधीचा लाभ मी घेतला. आणि माझे दुसरे पुस्तक तयार झाले आहे. ‘जैन धर्म’ असे त्या पुस्तकाचे नाव आहे. एक-दोन महिन्यांत ते सुद्धा प्रकाशित होईल. असो.

मातंग समाज हा भारतातील पुरातन समाज आहे. या विषयावर मी लेखन केले आहे. जैन आणि मातंग या विषयाकडे मी वळलो. त्याला एक घटना कारणीभूत ठरली. काही वर्षांपूर्वी मी पुणे विद्यापीठाच्या जयकर ग्रंथालयात ग्रंथ बघत होतो. मला आचार्य रजनीश यांचा ग्रंथ हवा होता. त्याचा शोध घेत असताना माझ्या हातात एक ग्रंथ आला होता. आज त्या ग्रंथाचे नाव मला आठवत नाही. परंतु त्या ग्रंथाच्या दुसऱ्या तिसऱ्या पानावर जैन तीर्थकरांची नावे दिली होती आणि त्या नावापुढे त्यांचे वंश दिले होते. एका तीर्थकाराच्या नावापुढे ‘मातंग’ असा शब्द मला दिसला. आणि माझी

उत्सुकता जागृत झाली. मातंग आणि जैन? मला चैन पडणे शक्य नव्हते. मी शोध घेऊ लागलो. जैन ग्रंथ वाचू लागलो. सुरुवातीला मला जे ग्रंथ हाती लागले. ते अतिशय टोकाची आध्यात्मिक चर्चा असलेले होते. एक पान चार-पाच वेळा वाचले तरी नेमके काय लिहिले आहे. त्याचा बोध होत नव्हता. त्यात मोठी अडचण अशी की कर्म, कर्मफळ, पाप, पुण्य, पुनर्जन्म, स्वर्ग, नरक, मोक्ष या सर्व बाबतीत माझी काही मते ठरली होती. त्यामुळे ते ग्रंथ वाचताना मनाची अवस्था वेगळी होत असे.

वाचनाच्या बाबतीत मी तसा अतिशय हड्डी आहे. वाचताना कंटाळा येतोय म्हणून मी पुस्तक किंवा ग्रंथ बाजूला ठेवत नाही. वाचतोच. आणि माझा अनुभव असा आहे की आपण थोडे चिकाटीने अध्ययन केले, तर किंचकट विषय हव्हूहव्हू समजू लागतो. कधी कधी आवड निर्माण होते. जैन साहित्य वाचताना माझे तसेच झाले आहे.

जैन आगम ग्रंथ वाचताना मी ‘मातंग’ शब्द कुठे दिसतो आहे का ते शोधत होतो. मातंग शब्दाचा शोध घेत असताना एक अत्यंत चांगली गोष्ट घडत होती. माझे जैन धर्माविषयीचे ज्ञान वाढत होते. वेगवेगळी माहिती मिळत होती. प्राप्त होत होती. आणि जैन तत्त्वज्ञान एक श्रेष्ठ तत्त्वज्ञान आहे. याची मला जाणीव झाली. ज्ञानाचा महासागर म्हणजे जैन तत्त्वज्ञान. असे माझे मत बनले. मत बनले तर मग आवड सुद्धा निर्माण झाली. मन गुंतत गेले. मनात प्रश्न निर्माण होत गेले, त्यांची उत्तरे शोधण्याचा नवा उद्योग सुरु झाला. हे सर्व होत असताना ‘मातंग’ याचा शोध सुरुच होता.

एकदा एक आकस्मिक गोष्ट घडली. औरंगाबाद येथील वेरुळच्या लेणीत ‘मातंग यक्ष’ नावाची मूर्ती आहे. असे वाचनात आले. त्या मूर्तीचा फोटोसुद्धा पाहयला मिळाला. भगवान महावीर यांचा यक्ष मातंग होता. असा उल्लेख आढळून आला. मातंग यक्ष हत्तीच्या सिंहासनावर बसलेले दिसत होते. त्यांच्या शरीरावर दागिने होते. अतिशय शांत, समाधानी मुद्रा होती त्यांची.

इतर काही ग्रंथामध्ये ‘यक्ष’ म्हणजे राक्षस असे वाचनात आले होते; परंतु यक्ष असलेले राक्षस मनुष्यांना त्रास देत नसत म्हणून त्यांना चांगले राक्षस म्हणत. जे राक्षस वैदिकांना त्रास देत होते ते वाईट राक्षस. असा खुलासा वाचायला मिळाला होता. इथे कामालाच! राक्षससुद्धा चांगले

आणि वाईट? काही ठिकाणी कुबेराचा सेवक म्हणजे यक्ष. असे वाचले होते. महावीर यांचा यक्ष मातंग. म्हणजे नेमकी काय भानगड?... माझा शोध चालू होता. आणि एकदा तो शोध पूर्ण झाला. वैदिकांनी लिहिलेल्या साहित्यात अथवा इतिहासात राक्षस ही कल्पना फारच वेगळ्या पद्धतीने मांडली आहे. राक्षस म्हणजे भयंकर. त्यांचे दर्शनच भीतीदायक. आक्राळ, विक्राळ. प्रचंड देह. संग काळा. डोळे, नाक, दात सारेच भीतीदायक. त्यांचे काम म्हणजे समस्त मानव जातीला त्रास देणे. ते माणसं भक्षण करणारे... असे काही तरी भयानक स्वरूप वैदिकांनी उभे केले आहे... राक्षसासारखे वागले. राक्षस येईल. राक्षस होऊ नकोस... अशी वाक्य आपण नेहमी बोलतो. एकतो. लहान मुलांना राक्षसाची भीती दाखवतो. एखादी कृती भयानक असेल तर राक्षसासारखे कृत्य केले. असे सहज बोलतो; परंतु जैन साहित्यात राक्षसासंबंधी एकदम वेगळेच आढळून येते... वैदिकांनी उभ्या केलेल्या राक्षसांच्या कल्पनाना पूर्ण छेद दिलेला दिसून येतो. जैन शास्त्रानुसार, ग्रंथानुसार, इतिहासानुसार राक्षस म्हणजे विद्याधर. रक्षणकर्ते. त्यांचा यज्ञाला विरोध होता. यज्ञात पश्चूना बळी दिले जात होते. माणसे बळी दिली जात होती. या सर्व हिंसेला त्यांचा विरोध होता. म्हणून ते यज्ञाला विरोध करीत होते.

आचार्य राविषेण यांनी लिहिलेल्या जैन पद्म पुराणातील एका अध्यायात एक घटना किंवा कथा आढळून येते. मरुथ नामक राजाने रावणाच्या राज्यातील सीमेत यज्ञ करायचे ठरविले होते. ही बाब नारदाला समजली. जैन परंपेनुसार नारद हिंसा विरोधी होते. त्यांनी मरुथराजाच्या यज्ञासंबंधी रावणाला माहिती दिली. रावणाने आपल्या काही अधिका-यांना मरुथ राजाकडे पाठवले. त्यांनी राजाला समजवण्याचा प्रयत्न केला. परंतु मरुथराजाने त्यांचे एकले नाही. तेव्हा स्वतः रावण मरुथराजाकडे गेला. वैदिक पुरोहितांनी सांगितल्यामुळे यज्ञ करीत असल्याचे मरुथराजाने सांगितले. रावणाने त्याला चांगली तंबी दिली. रावणासमोर मरुथ काही करू शकत नव्हता. त्याने माघार तर घेतलीच. शिवाय पुन्हा असे करणार नाही. अशी प्रतिज्ञा सुद्धा केली. तात्पर्य असे की, राक्षस हिंसेला विरोध करीत होते. वैदिकांनी उभे केलेले राक्षसाचे रूप आणि जैन परंपरेत असलेले राक्षसाचे रूप भिन्न आहे.

आचार्य जिनसेन यांनी ‘हरिवंश पुराण’ लिहिले आहे. ते पुराण हाती लागले. त्या पुराणात स्पष्ट उल्लेख सापडला. जैन परंपरेतील प्रथम तीर्थकर भगवान वृषभनाथ यांचा पुत्र भरत. भरतचा पुत्र विनमी. विनमीचा पुत्र ‘मातंग’! या मातंग राजापासून मातंग वंशाला सुरुवात झाली. हरिवंश पुराणात मातंग हा राजा अतिशय पराक्रमी होता. असा उल्लेख आहे. या एका प्रकाश किरणाने मला वाट दाखवली. आणि माझा प्रवास सुरु झाला.

वर्तमानातील मातंग वंश म्हणजे मागासवर्गीय, दलित, अनुसूचित जातीतील, अस्पृश्य असा मानला गेलेला. परंतु जैन ग्रंथातील मातंगाचे स्थान वाचले. आणि मातंग वंश श्रेष्ठ परंपरेतील वंश आहे. जैन परंपरेतील वंश आहे. हे माझ्या लक्षात आले. ही बाब साधी नव्हती. आश्वर्य वाटावे, अशी बाब होती. ही बाब प्रकाशात आणली पाहिजे. मातंग आणि जैन या दोन्ही समाजाला समजली पाहिजे म्हणून मी सामाजिक माध्यमावर लेखन करायला सुरुवात केली. माझ्या लेखनाने दोन्ही समाजाला आश्वर्याचा प्रचंड मोठा धक्का दिला. काही लोकांनी प्रश्न उपस्थित केले. शंका निर्माण केल्या. काहींनी मजबूत विरोध केला. विशेष म्हणजे मागासवर्गीय समाजात एक समाज आहे. ज्या समाजातील तमाम लोकांना असे वाटते की, मागासवर्गीयांत आम्हीच सर्वात श्रेष्ठ. त्यांचा तर प्रखर विरोध. अगदी टिंगल करण्यापर्यंत मजल गेली त्यांची. त्या सर्वाना उत्तरे देणे क्रमप्राप्त होते. ती उत्तरे, खुलासे म्हणजे या पुस्तकातील लेख. त्या लेखांचा संग्रह म्हणजे ‘जैन परंपरा आणि मातंग वंश’ हे पुस्तक.

या लेखसंग्रहातील सर्व लेखन ‘सामाजिक’ दृष्टिकोनातून लिहिले आहे. आध्यात्मिक दृष्टिकोनातून या लेखांचा विचार करू नये, अशी माझी विनंती आहे. कारण आध्यात्मिक दृष्टिकोनातून हे लेख वाचले, तर उपयोग नाही. मुळात हे लेखन तत्त्वज्ञान म्हणून केले नाहीच. त्यामुळे प्रथम लेखनाचे निमित्त समजून घ्यावे. (जैन परंपरेचा अभ्यास करताना एक गोष्ट लक्षात ठेवणे आवश्यक असते. जैन परंपरेचा इतिहास वेगळा आहे आणि तत्त्वज्ञान वेगळे आहे.)

मातंग वंश हा जैन परंपरेतील वंश आहे. हा मुख्य विषय. सुरुवातीलाच मी काही ग्रंतातील पुरावे दिले आहेत. अर्थात एक पुरावा दिला काय आणि

अनेक दिले काय, मातंग वंश जैन परंपरेतील आहे, एवढे सिद्ध झाले की पुरेसे आहे. तरी सुद्धा काही पुरावे दिले आहेत. त्यानंतर बाकीचे लेख दिले आहेत.

माझ्या या लेखनामधून एक चळवळ उभी राहिली. ‘जैन विचार मंच’ या नावाने संघटन सुरु झाले. या संघटनेत जैन समाजातील मंडळी/कार्यकर्ते आणि मातंग समाजातील मंडळी/कार्यकर्ते सामील झाले. अतिशय प्रतिकूल वातावरणात या सर्व मंडळींनी हा विषय उचलून धरला. त्यातील काही साथीदारांचा उल्लेख नाही केला, तर ती माझ्याकडून अपराध झाला. असे मला वाटल्याशिवाय राहणार नाही. श्री. राजेंद्र सुराणा, श्री. विजय पारेख, श्री. श्रीपाल लालवाणी, श्री नितीन जैन, श्री. शंकर वाघमारे, श्री. राजेंद्र भोंडवे, श्री. पांडुरंग दुबळे, श्री. सनी अवघडे, श्री. समीर डोलारे, श्री. सनी भोंडवे, डॉ. चंद्रकांत मिसळ, श्री. कमलेश साखरे, श्री. राजेंद्र अडगळे आणखी खूप आहेत. त्या सर्वांची नावे इथे नमूद करता आली असती तर मला आनंद वाटला असता, परंतु काही मर्यादा असल्याने नवे नमूद करता येत नाहीत. ते मला समजून घेतील, अशी अपेक्षा आहे.

एका महत्त्वाच्या व्यक्तीचे नाव आवर्जून घेतले पाहिजे, श्री. महावीर सांगलीकर यांचे. महावीर सांगलीकर माझ्या संपर्कात आले. त्यांनी या विषयाला चालना देण्यासाठी पुढाकार घेतला. ते भेटले नसते, तर ही चळवळ उभी करण्यात अडचणी आल्या असत्या. त्यांनी मला संपूर्ण सहकार्य करण्याचे ठरवले. नुसते ठरवले नाही, तर सहकार्य केले. त्यांचे क्रृष्ण मोठे आहेत.

-विठ्ठल साठे

## अनुक्रमणिका

## जैन ग्रंथात ‘मातंग वंशाचे’ पुरावे...

मातंग वंश हा जैन परंपरेतील वंश आहे. याचे पुरावे जैन आगम ग्रंथात आढळून येतात. त्यातील काही खालील प्रमाणे-

- १) आचार्य श्री १०८ धर्म भूषण यांनी ‘जैन दर्शन गणित’ नामक ग्रंथ लिहिला आहे. त्या ग्रंथात पण क्रमांक १५८ वर प्राचीन वंशाची नवे दिली आहेत.
- २) सामान्य वंश २) ईश्वाकु वंश ३) उग्र वंश ४) क्रषी वंश ५) कुरु वंश ६) चंद्र वंश ७) नाथ वंश ८) भोज वंश ९) मातंग वंश १०) यादव वंश ११) राघू वंश १२) राक्षस वंश १३) वानर वंश १४) विद्याधर वंश १५) श्री वंश १६) सूर्य वंश १७) सोम वंश १९) हरी वंश, असे अठरा वंश होते. त्या वंशात मातंग या वंशाचा उल्लेख आढळून येतो.
- ३) आचार्य जिनसेन लिहित ग्रंथ ‘हरिवंश पुरण’ यात सर्ग २२ श्लोक १०७ ते ११२ मध्ये मातंग वंशाची निर्मिती कशी झाली या विषयी लिहिले आहे. जैन परंपरेतील प्रथम तीर्थकर भगवान क्रषभनाथ यांना बाहुबली आणि भरत नावाचे पुत्र होते. पैकी भरत या पुत्राला विनामी नामक पुत्र होता. विनामिच्या पुत्राचे नाव मातंग होते. त्याच्यापासूनच मातंग वंशाला सुरुवात झाली. असा संदर्भ हरिवंश पुरण आहे. मातंग खूप पराक्रमी होता. त्याला अनेक पुत्र झाले. नातू झाले. ते सर्व पराक्रमी होते. जैन धर्माचे एकविसावे तीर्थकर नमिनाथ यांच्या काळात प्रसेनजीत नामक राजा होऊन गेला (त्याला प्रसेहीत असे सुद्धा म्हटले जाते.) प्रसेनजीत सुद्धा मोठा पराक्रमी होता. प्रसेनजीत म्हणजे ‘मातंग वंशाचा सूर्य’ असे त्याला संबोधले आहे.
- ४) हरिवंश पुराणात मातंग नगराचा संदर्भ आलेलो आहे.

- ४) मातंग वंशातील काही लोक आपल्या हातावर नागाचे चिन्ह काढत. नागाचे चिन्ह असणाऱ्या या लोकांना पुढील काळात नागवंश म्हणून ओळखले जावू लागले; परंतु ते मूळचे मातंग. याच नाग वंशात जैन परंपरेतील सातवे तीर्थकर भगवान सुपार्श्वनाथ होऊन गेले. (संदर्भ-मासिक ‘धर्म मंगल’, संपादिका आणि लेखिका लीलावती जैन) याचा स्पष्ट अर्थ असा की, जैन परंपरेतील सातवे तीर्थकर मातंग होते.
- ५) भगवान सुपार्श्वनाथ यांचे यक्ष मातंग होते. असा संदर्भ आहे. (जैन धर्म का प्राचीन इतिहास, लेखक-बलभद्र जैन)
- ६) भगवान महावीर यांचे यक्ष मातंग होते.
- ७) मुनी हीकेश बल. मातंग होते. मुनी हीकेश बल भगवान महावीरांचे शिष्य होते. (संदर्भ - श्रमण महावीर, लेखक- मुनी नथमल)
- ८) चित्र आणि संभूत मातंग होते. (उत्तराध्यन सूत्र, आचर्य तुलसी)
- ९०) वाराणसीचा राजा भूतदत्त मातंग होता.
- ११) जैन धर्म का मौलिक इतिहास नामक ग्रंथ आचार्य हस्तीमत यांनी लिहिला आहे. त्या ग्रंथात मातंग वान्श संदर्भ अनेक ठिकाणी आहे.
- १२) स्वामी समंतभद्र लिखित ‘रत्नकरंड’ नामक ग्रंथात संदर्भ आहे.
- १३) आचार्य राविशेण लिखित ‘पद्मपुराण’ या ग्रंथात उल्लेख आहे. या ग्रंथात मातंग यांना विद्याधर म्हटले आहे.
- १४) आचार्य तुलसी लिखित स्थानांग सूत्र यात मतांगाचा उल्लेख आहे.
- १६) जैन ग्रंथात ‘मातंग अध्ययन’ आहे.
- १७) अनेक जैन कथांमध्ये मातंग पात्रे आहेत.
- १८) जैन आगम ग्रंथात मातंग यक्ष यांचा संदर्भ आहे.
- १९) यशस्तीलकलचम्पू आश्वास सातमध्ये मतांगांचा उल्लेख आहे.
- २०) आदिपुराणात मातंग राज- क्रषीचा संदर्भ आहे.

जैन आगम ग्रंथात (वरीलप्रमाणे) असंख्य ठिकाणी मातंगाचा संदर्भ आहे. सर्व संदर्भ नमूद करण्याचे कारण आहे, असे मला वाटत नाही. पुराव्यासाठी एक संदर्भ दिला काय आणि अनेक दिले काय मातंग जैन परंपरेतील आहेत. हे सिद्ध झाले म्हणजे झाले. ज्यांना या बाबतीतील सखोल माहिती हवी असेल, त्यांनी वरील ग्रंथ मुळात वाचले पाहिजे. मी

फक्त संदर्भ देण्यापेक्षा ज्या ठिकाणी मातंग यांचा संदर्भ येतो. तो संदर्भ आहे, तसा नमूद का केला नाही? असा प्रश्न निर्माण होऊ शकतो. आणि तो कदाचित रास्त असू शकतो. त्या प्रश्नाचे उत्तर आहे की, जे संदर्भ आले आहेत. त्यांचा उल्लेख मी पुढील निरनिराळ्या लेखात केला आहे. तो वाचकांना वाचायला मिळेलच; परंतु ज्यांना मातंग यांचा जैन परंपरेशी संबंध कसा? या एकाच प्रश्नाचे उत्तर हवे आहे. त्यांच्यासाठी सुरुवातीलाच ही सुविधा आहे.

दुसरी बाब म्हणजे एकदा पुरावे दिले की, पुढे जे लिहिले आहे. त्या विषयी शंका निर्माण होणार नाहीत. आणि एक प्रकारची सैलता निर्माण होईल. ही सैलता निर्माण करणे मला गरजेचे वाटले. अर्थात एखाद्याचे पूर्वग्रह दुषित असतील तर कोणत्याही प्रकारचे आणि कितीही पुरावे दिले, तरी काही उपाय नसतो.

\*\*\*\*\*

## यक्ष-यक्षी-प्रतिमा विज्ञान

### (७) मातंग यक्ष

**शास्त्रीय परम्परा-** मातंग जिन सु पार्श्वनाथ का यक्ष है। श्वेतांबर परम्परा में मातंग का वाहन गज और दिगंबर परम्परा में सिंह है।

**श्वेतांबर परम्परा-** नवाणिकलिका में चतुर्भुज मातंग को गजारूढ़ तथा दाहिने हाथों में बिल्वफल और पाश एवं बायें में नकुल और अंकुश से युक्त कहा गया है। आचारदिनकर में पाश एवं नकुल के स्थान पर क्रमशः नागपाश और वङ्का का उल्लेख है। अन्य ग्रन्थों में निर्वाणिकलिका के ही आयुध उल्लिखित हैं। मातंग के साथ गजवाहन एवं अंकुश और वङ्का का प्रदर्शन हिन्दू देव इन्द्र का प्रभाव हो सकता है।

**दिगम्बर परम्परा-** प्रतिष्ठासारसंग्रह में द्विभुज यक्ष के करों में वङ्का एवं दण्ड के प्रदर्शन का निर्देश है, पर वाहन का अनुलेख है। प्रतिष्ठासारोद्धार में मातंग का वाहन सिंह है और उसकी भुजाओं में दण्ड और शूल का वर्णन है। अपराजितपृच्छा में मातंग का वाहन मेष है और उसकी भुजाओं में गदा और पाश वर्णित है।

**दक्षिण भारतीय परम्परा-** दोनों परम्पराओं में मातंग (या वरनंदि) का वाहन सिंह है। श्वेतांबर एवं दिगंबर ग्रन्थों में द्विभुज यक्ष के हाथों में त्रिशूल एवं दण्ड का उल्लेख है। यक्ष-यक्षी-लक्षण में चतुर्भुज यक्ष के करों में त्रिशूल, दण्ड एवं दो में पद्म के साथ ध्यान किया गया है। इस प्रकार स्पष्ट है यहाँ भी दक्षिण भारतीय परम्परा उत्तर भारत की दिगंबर परम्परा से प्रभावित है।

**मूर्ति परम्परा-** विमलवस्ती के रंगमण्डप से सटे उत्तरी छज्जे पर एक देवता की अतिभंग में खड़ी षड्भुज मूर्ति उत्कीर्ण है। देवता का वाहन गज

है। उसके चार हाथों में वङ्का, पाश, अभयमुद्रा एवं जलपात्र हैं तथा शेष दो मुद्राएं व्यक्त करते हैं। देवता की सम्भावित पहचान मातंग से की जा सकती है। मातंग की कोई और स्वतन्त्र मूर्ति नहीं प्राप्त होती है।

विभिन्न क्षेत्रों की सुपार्श्वनाथ की मूर्तियों (११ वीं-१२ वीं शती ई.) में यक्ष का चित्रण प्राप्त होता है। पर इनमें पारम्परिक यक्ष नहीं निरूपित है। सुपाश्रव से सम्बन्ध करने के उद्देश्य से यक्ष को सामान्यतः सर्पफणों के छत्र से युक्त दिखाया गया है। देवगढ़ के मन्दिर की मूर्ति (११वीं शती ई.) में तीन सर्पफणों के छत्र से युक्त द्विभुज यक्ष के हाथों में पुष्प एवं कलश है। राज्य संग्रहालय, लखनऊ (ज. १३५, ११ वीं सती ई.) की एक मूर्ति में तीन सर्पफणों के छत्रवाला यक्ष चतुर्भुज है जिसके हाथों में अभयमुद्रा, चक्र, चक्र एवं चक्र प्रदर्शित है। कुम्भारिया के नेमिनाथ मन्दिर के गूढ़मण्डप की मूर्ति (११५७ ई.) में गजारूढ़ यक्ष चतुर्भुज है और उसके हाथों में वरदमुद्रा, अंकुश, पाश एवं धन का थैला है। विमलवस्ती की देवकुलिका १९ की मूर्ति में भी गजारूढ़ यक्ष चतुर्भुज है और उसके करों में वरदमुद्रा, अंकुश, पाश एवं फल प्रदर्शित है।

\*\*\*\*

## जैन परंपरेचे डीएनए मातंग वंशात

- |   |  |
|---|--|
| १) जैन परंपरा क्षत्रिय परंपरा                   | मातंगवंश क्षत्रीय                                    |
| २) जैन मुनी परंपरा                              | मातंगांमध्ये मुनी परंपरा                             |
| ३) पात्राच्या मुखास वस्त्र<br>बांधून पाणी पिणे. | पत्रास वर्षापूर्वी सर्व मातंग<br>पाणी असेच पीत होते. |
| ४) वनस्पतीशी संबंध                              | वनस्पतीशी संबंध<br>(केरसुणी, दोर, दोरखंड नाडा...)    |
| ५) व्यवसाय                                      | व्यवसाय  |
| ६) उत्पादन                                      | शेती उत्पादनाची साधने<br>निर्माण करणारा              |
| ७) शांत स्वभाव                                  | शांत स्वभाव  |
| ८) मंगलदर्शन                                    | नावातच मांगल्य                                       |
| ९) अहिंसाप्रिय                                  | अहिंसाप्रिय (निरूपद्रवी.)                            |
| १०) प्रचंड सहनशील                               | प्रचंड सहनशील  |
| ११) मत पटवून देण्यासाठी<br>वाद घालत नाहीत.      | मत पटवून देण्यासाठी<br>वाद घालत नाहीत                |
| १२) आक्रमक होत नाहीत                            | आक्रमक होत नाहीत                                     |
| १३) विद्ध्वंस अमान्य                            | विद्ध्वंस अमान्य                                     |
| १४) दिलेला शब्द पाळणारे                         | दिलेला शब्द पाळणारे                                  |
| १५) गरजा कमी                                    | गरजा कमी   |
| १६) मदत करणार                                   | मदत करणार  |

- १७) मनमैकळे, दिलदार  
१८) संधी मिळाली की क्षमता  
१९) सिद्ध  
आणखी खूप आहे. ते सांगून नंतर विवेचन करी.  
मातंग वंश प्राचीन वंश....

वैदिकपूर्व काळातील समाजजीवन कसे होते? या प्रश्नाचा शोध अनेक विचारवंतानी घेतलेला आहे. त्यानी आपापली मते मांडलेली आहेत. सर्वांची मते सारखी नाहीत. मुळात वैदिक काळ कुठपासून गृहीत धरायचा. हा सुद्धा प्रश्न आहेच. १९२१-२२ च्या दरम्यान मोहेंजोदारो, हडप्पा येथे उत्खनन करण्यात आले. उत्खननात शहर किंवा नगर म्हणा सापडले. रस्ते आढळून आले. पाण्याचा तलाव आढळून आला... काही वस्तू सापडल्या. भांडी, शिल्प, मुर्त्या सापडल्या. यावरून या विषयाच्या अभ्यासकांनी सिंधू संस्कृती जगातील सर्वांत प्राचीन संस्कृती होती. असे मत मांडलेले आहे. ही संस्कृती कोणाची होती याविषयी फार मतभेद नसले तरी बहुतेक अभ्यासक हे मानतात की, सिंधू संस्कृती आर्यांची नव्हती. आर्य येथील मूळ निवासी नाहीत. कारण आर्य रंगाने गोरे होते. आणि येथील मूळ निवासी रंगाने काळे किंवा सावळे होते. त्यामुळे मोहेंजोदारो आणि हडप्पा येथे सापडलेले अवशेष आर्यांशी संबंधीत नाहीत. असे मत मांडले जाते. अर्थात हजारो वर्षापूर्वीचा प्राचीन इतिहास मांडत असताना काही तर्क गृहीत धरावे लागतात. अंदाज गृहीत धरावे लागतात.

उत्खननात सापडलेल्या शिल्पात 'शिवाचे' शिल्प सापडले आहे. त्या शिल्पाचा विचार केला, तर शिवाचा आणि वेदांचा काही संबंध नाही. कारण शिवाचा क्रांवेदात उल्लेख नाही. असो, याचाच अर्थ शिव हे आर्यांचे देव नव्हते. मग ते कोणाचे देव होते? ते येथील मूळ निवासी असलेल्यांचे देव होते. उत्खननात भिंतीवर पशु-पक्षी यांची चित्रे काढलेली आहेत. त्यात बैलाचे चित्र आहे. बैल हे शिवाचे वाहन आहे. जैन परंपरेतील पहिले तीर्थकर भगवान क्रष्णभनाथ आहेत.

मातंग समाजातील उपजात असलेले डक्काळवार यांचेकडे मातंग पुराण आहे. त्याला बसव पुराणसुद्धा म्हणतात. त्या पुराणात सर्व कथा क्रष्णभ या

विषयी आहे. जैन आगम ग्रंथानुसार भगवान कृष्णभनाथ यांनी समाजरचना निर्माण केली, असे मानले जाते. बसव पुराणात सृष्टी निर्माण केली असा उल्लेख आहे. म्हणजे थोडासा फरक आहे

मातंगी देवीच्या बाबतीत असेच आहे. ही देवी कमळावर विराजमान आहे. तिला चार भुजा आहेत. ती अत्यंत देखणी आहे. तिच्या एका हातात विना आहे. दुसऱ्या हातात पोपट आहे. एका हातात शश आहे. परंतु ते कृषी संस्कृतीशी संबंधित आहे. या देवीला शुभ लक्षणी मानले जाते. वैदिकांची देवी लक्ष्मीसुद्धा कमलावर विराजमान असल्याचे दिसते. ती सुद्धा शुभ लक्ष्मी मानली जाते. आज नाही; परंतु काही वर्षांपूर्वी शेतकरी शेत नांगरण्याअगोदर मातंग रुची ओटी भरत होते.

वरील सर्व बाबी लिहिण्यामागे हेतू एवढाच आहे की, मातंग समाज हा प्राचीन काळातील सनज आहे आणि त्याचा उगम जैन परंपरेत झालेला आहे.

\*\*\*\*\*

## जैन मातंगमुनी हरिकेश

महावीर ज्या काळात होऊन गेले. तो काळ वैदिक परंपरेने समाजावर जबरदस्त पकड घेतलेला काळ होता. त्या परंपरेला विरोध करणे. म्हणजे त्या परंपरेत जगणारांचा, ती परंपरा मानणारांचा मोठा रोष पत्करण्यासारखे होते. पण महावीरांना वैदिक परंपरेने समाजावर लादलेल्या चुकीच्या बाबींना, प्रथांना, अन्यायकारक पद्धतींना विरोध करायचा होता. त्यांनी एकट्याने तर विरोध करायला प्रारंभ केला होताच. सोबत अनेक शिष्य तयार केले होते. विविध जातीचे, वंशाचे होते. त्या पैकीच एक हरिकेशमुनी. हरिकेशमुनी मातंग वंशाचे होते. धर्मशास्त्रात पासंगत होते.

हरिकेशमुनी एकदा वाराणसी येथे विहार करीत होते. त्यांना कुणी तरी माहिती दिली. क्रद्रदेव नामक ब्राह्मण मोठा यज्ञ करणार आहे. अर्थात वैदिक यज्ञ म्हटले की हिंसा ठरलेली. पशूबळी देणे ठरलेले. हरिकेशमुनींना शांत बसून राहणे शक्य नव्हते. ते तडक क्रद्रदेव पुरोहिताकडे-ब्राह्मणाकडे गेले. त्यांनी ब्राह्मणास यज्ञ न करण्याची विनंती केली; पण ब्राह्मणाने ती मानली नाही. हरिकेशमुनीं आणि क्रद्रदेव यांच्यात खूप चर्चा झाली. क्रद्रदेवाने स्वतः ब्राह्मण असल्याने ते पुण्यवान आहेत आणि यज्ञामुळे त्यांना पुण्य प्राप्त होणार आहे, असे सांगितले. त्यावर हरिकेश यांनी केवळ ब्राह्मण आहे, म्हणून स्वतःला पुण्यवान समजणे कसे चुकीचे आहे. ते पटवून दिले. इतकेच नव्हे, तर जन्म ब्राह्मणाच्या घरी झाला. म्हणून कुणी ब्राह्मण होत नाही. कर्माने ब्राह्मण असला तरच तो ब्राह्मण मानला जातो. हिंसा, क्रोध, मान, असत्य, चोरी, परिग्रह यांनी दूषित असलेला ब्राह्मण असूच शक्त नाही, असे हरिकेश यांनी सांगितले. त्यावर संतापाच्या भरात क्रद्रदेवाने आपल्या मुलांना हरिकेश यांना मारण्याची आज्ञा केली; पण हरिकेश तपस्वी

असल्यामुळे ऋद्रदेवाच्या मुलांना काही करता आले नाही. ती हरिकेशीपुढे निष्प्रभ ठरली.

ही कथा काय दर्शविते? कोणता अर्थ घ्यायचा? काय समजायचे? ही कथा बन्याच गोर्ध्णीची झलक देऊन जाते. पण मुख्य गाभा म्हणजे त्या काळात ब्राह्मणांना ज्ञान देण्याचे सामर्थ्य मातंगांमध्ये होते. म्हणजेच ते विद्याधर होते. विद्वान होते. हिंसा, क्रोध, मान, असत्य, चोरी, परिग्रह यापासून दूर होते.

जैन ग्रंथाचा अभ्यास करून काही महत्त्वाचे संदर्भ देत आहे. स्पष्ट करीत आहे. माझ्या या प्रयत्नांचा काही लोक वेगळा अर्थ घेतात, काढतात. मी मातंग समाजाला जैन धर्माकडे नेत आहे. असा अर्थ! मला अशा हितचिंतकांची गंमत वाटते. एकीकडे जातीअंताच्या गप्पा आणि दुसरीकडे जातीला धक्का लागू घ्यायचा नाही. समजा मातंग गेले जैन धर्मात तर बिघडते कुठे? कोणते नुकसान होणार आहे? आणि कोणाचे होणार आहे? या प्रश्नांची उत्तरे कोणाकडे असतील असे वाटत नाही. असो... तर हरीकेशमुनी मातंग होते!

\*\*\*\*\*

## चक्रवर्ती जैन राजा ब्रह्मदत्

मातंगाचा जैन परंपरेशी कसा संबंध आहे. या विषयी मी तिहित आहे. जैन धर्म ग्रंथ उत्तराध्यनसूत्र याच चक्रवर्ती मातंग राजा ब्रह्मदत् याची कथा आहे. तशी कथा मोठी आहे. इथे ती संक्षिप्त स्वरूपात लिहतो. कथा संक्षिप्त केली तरी कथेतील आशय समजेल याची दक्षता घेत आहे.

मागील प्रकरणात मी हरिकेशी या जैनमातंगमुनीची कथा लिहिली होती. त्या कथेत मातंगमुनी ब्राह्मणास यज्ञ करण्यापासून परावृत्त करतात. अशीच मातंग वंशाचे महानपण कथन करणारी कथा-

वाराणसी येथे मातंग अधिपती भूतदत्त रहत होता. तो खूप सुखी आणि समृद्ध होता. नमुचि नामक ब्राह्मणांने अपराध केल्यामुळे शंगख राजाने त्याला मृत्युदंडाची शिक्षा सुनावली होती. नमुचिला मारण्याचे काम भूतदत्त यास देण्यात आले होते. भूतदत्तास ब्राह्मणांची दया आली. त्याने नमुचिला आपल्या घराच्या तळघरात लपविले. नमुचिने भूतदत्त यांच्या दोन मुलांना शिक्षण द्यावे, असे त्याने नमुचिला सांगितले. त्याने ते मान्य केले.

काही दिवसानंतर नमुचि भूतदत्तच्या पत्नीसंबंधी चुकीचा विचार करू लागला. ही बाब भूतदत्त याच्या लक्षात आली. आणि त्याने नमुचिला मारण्याचा निर्णय घेतला; पण भूतदत्त याच्या मुलांनी-चित्र आणि संभूत यांनी नमुचिला पळून जाण्याचा सल्ला दिला. नमुचि निघून गेला आणि हस्तिनापूर येथील सनत्कुमारराजाकडे मंत्री म्हणून काम करू लागला.

चित्र आणि संभूत सर्व कलांमध्ये निपुण झालेले असतात. एकदा चित्र आणि संभूत हस्तिनापूर येथे एका समारंभात भाग घेतात. तिथे नमुचि येतो. चित्र आणि संभूत आपले चारित्र्य राजाला सांगतील या भीतीने तो चित्र आणि संभूत यांच्या विषयी लोकांना चुकीची माहिती देतो. लोक चित्र आणि संभूत यांना अपमानीत करतात. चित्र आणि संभूत आत्महत्या करण्याचा

निर्णय घेतात. ते आत्महत्या करायला गेले असता. एक जैन मुनी त्यांना भेटतात. आत्महत्या करणे पाप आहे. हे पटवून देतात. चित्र आणि संभूत दीक्षा घेतात.

हस्तिनापूर येथील उद्यानात चित्र आणि संभूत थांबले होते. भिक्षा मागाणीसाठी ते नगरात फिरत असताना नमुचि त्यांना पहातो. पुन्हा तिच भीती त्याला वाटते. लोकांमध्ये गैरसमज पसरवतो. लोक मुनीला मारायला धावतात. पण चित्रमुनी चमत्कार करतो आणि नगर जळू लागते. मुनी संभूत पुढे येतात आणि मुनी चित्रची समजूत काढतात. त्रोधावर नियंत्रण ठेवण्याची विनंती करतात. मुनी चित्र शांत होतात. राजाला सर्व प्रकरण माहिती होते. मुनींच्या संदर्भात नमुचि याने गैरसमज पसरविले आहेत. हे समजते.

त्याने नमुचिला शिक्षा देण्याचा निर्णय घेतला. पण मुनींनी राजाला समजावले. नमुचिला क्षमा करण्याची सूचना केली. राजाने ती मान्य केली. राजासनत्कुमार राणी सुनंदा यांनी मुनीना नमस्कार केला. तेव्हा राणी सुनंदा हिचे केस संभूतच्या पायाला स्पर्श करून गेले. त्याचक्षणी संभूत मुनी यांच्या मनात चक्रवर्ती राजा होण्याचा विचार आला. नि ते पुढच्या जन्मी चक्रवर्ती राजा झाले. (मातंग चक्रवर्ती राजा ब्रम्हदत्त.)

वरील कथेत काय आहे? असा प्रश्न उपस्थित होऊ शकतो. वरवर पाहिले तर कथेत तसे काहीच नाही. असे वाटते; परंतु थोडा खोल जाऊन विचार केला तर काही गोष्टी निश्चितच स्पष्ट होतात. एक- मातंग समाजाचा जैन परंपरेशी संबंध आहे. दोन- माणसाच्या मनोवृत्तीचे दर्शन घडते. तीन- मनुष्य जातीने कितीही वरच्या थरातील असला तरी तो आचरण कसे करतो. यावर त्याचे चारित्र्य समजून येते.

नमुचि ब्राह्मण असूनही तो सतत अपराध करतो. राजाने त्याला मारण्याची शिक्षा दिली होती; पण भूतदत्त त्याला जीवनदान देतो. पण नमुचि भूतदत्त याच्या पत्नीशी दुर्व्यवहार करण्याचा प्रयत्न करतो. भूतदत्त नमुचिला मारणार असतो. पण चित्र आणि संभूत त्याला वाचवतात. पण तो त्यांनाही त्रास देतो. चित्र आणि संभूत मुनी बनतात. पण नमुचि मात्र दुष्टच रहातो. राजा सनत्कुमार त्याला शिक्षा करण्याचे ठरवतो. पण चित्र आणि संभूत राजाला विनंती करून त्याला सोडवतात.

या कथेचा पाया आचरण तर आहेच. पण कथेत अहिंसेचा विचार सुद्धा आहे. दुष्ट आचरण करणारा व्यक्ती सतत इतरांना त्रास देत असतो. मग तो जन्माने ब्राह्मण असला तरी त्याला उच्च म्हणता येत नाही. या कथेत मातंगाचे श्रेष्ठत्व जाणवते. सयंम, क्षमाशीलता, करुणा, अहिंसा ही तच्चे त्यांच्यात असल्याचे दिसून येतात. ही तच्चे पालन करणारे मातंग मानवतेला संदेश देत आहेत. ते फक्त श्रेष्ठ आणि श्रेष्ठच आहेत!

\*\*\*\*\*

## मातंग क्रषीने दिले ज्ञान ब्राह्मणांना...

मातंग समाज श्रेष्ठ वंशातील समाज आहे. एक उच्च परंपरा मातंग समाजास आहे. जैन तत्त्वज्ञान जगातील महान तत्त्वज्ञान आहे. या तत्त्वज्ञानात अहिंसेला महत्त्व दिलेले आहे. हे बन्याच प्रकरणात मी लिहिले आहे. अर्थात एखाद्या महान गोष्टींची पुनरावृत्ती झाली म्हणून काही बिघडत नाही. बन्याचदा असे होते, की एखादी असत्य बाब पुनः पुन्हा सांगून ती लोकांवर बिंबवली जाते. कारण सर्व साधारण समाजाची मानसिकता खूप साधी असते. समाज खोलात शिरून सत्य समजून घेण्याचे कष्ट घेत नाहीत. त्यामुळे कुणी सांगत आहे, तर मग ते खरे असावे. असे गृहित धरून चालतात. त्यामुळे सत्यापेक्षा असत्य सत्य वाटू लागते. जैन ग्रंथात या संदर्भात विवेचन दिलेले आहे. याला श्रुतीज्ञान असे म्हटले आहे. श्रवण केलेले! श्रवण केलेले! तपासून न पाहिलेले! आणि जे तपासून पाहिले नाही ते सत्य आहे, असे गृहित धरणे खूप धोक्याचे असते. इतके की सत्याला असत्यासमोर परीक्षा द्यावी लागते. प्रकाशाला अंधारासमोर परीक्षा द्यावी लागते. शुद्धतेला अशुद्धतेसमोर परीक्षा द्यावी लागते. पवित्रतेला अपवित्रेसमोर परीक्षा द्यावी लागते. आणि परीक्षा दिल्यानंतर उत्तीर्ण होतील. याची शाश्वती नसते! गंरंटी नाही! कारण प्रथा, रुढी यांचा प्रभाव प्रचंड! नुसते थरावर थर बसलेले! अगदी घटू! त्या थराखाली सत्य, प्रकाश, शुद्धता, पवित्रता, प्रूणतः दडून गेलेले असतात. जोपर्यंत थर आहेत, तोपर्यंत काही समज शकत नाही!

मी एवढे सांगत आहे. त्याचे कारण हेच आहे. मातंग समाज जैन परंपरेतील समाज आहे. तो प्राचीन वंश आहे. हे प्रमाण देऊन सांगितले, तर काही लोकांना पटत नाही. इतरांना पटत नाही. हा भाग तर आहेच; पण

मातंगातील काही लोकांनासुद्धा पटत नाही. बरं पटत नाही. ठीक आहे; परंतु काही लोक उगाच विरोध करतात. ही कमाल! एकदम अजब! मातंग समाजाचा अपमान होत असेल तर विरोध मान्य! काही चुकीचे घडत असेल तर मान्य! हानी पोहोचत असेल तर मान्य! पण कुणी श्रेष्ठत्व सांगत असेल तर विरोध? महानपण सांगत असेल तर विरोध? सारंच न समज समजण्यासारखे! असो! (काही लोक इतिहास नसताना इतिहास सांगतात. मग मातंगांनी आपला इतिहास का सांगू नये?)

जैन ग्रंथात मातंग अध्ययन आहे. पार्श्वनाथांची क्रषी परंपरा आहे. त्यापैकी एक मातंग क्रषी. ते ब्राह्मणांना ज्ञान देत होते. ब्राह्मण कोणला म्हणावे ते सांगत आहेत-

कतरे धम्मे पण्णते? सब्बाउसो सुणेध मे।

किणु बंभणवण्णाभा, जुद्धं सिक्खंति महाणा।

मातंग क्रषी यांनी सांगितले, की धर्माचे किती प्रकार आहेत. ते माझ्याकडून एका. जर तुम्ही माहूण (ब्राह्मण) आहात, तर मग तुम्ही युद्धाचे शिक्षण का घेत आहात? याचा अर्थ माहूण यांनी ज्ञान देण्याचे कर्तव्य केले पाहिजे. ते कर्तव्य पार पाडणे आवश्यक असताना त्यांनी या शस्त्रास्त्राकडे जाण्याचे कारण नाही.

क्रषी यांच्या मतानुसार ज्याने आपले कर्तव्य बजावले पाहिजे. ते कर्तव्य सोडून इतर बाबींचा अवलंब केला तर समाजाला ते योग्य ठरणार नाही. समाजासाठी ते हितकारक नाही.

\*\*\*\*\*

## मातंग देव...

वेरूळ लेणी येथे महावीर यांची मूर्ती आहे. सदर मूर्तीच्या शेजारी मातंग यक्षाची मूर्ती आहे. मातंग यक्ष हत्तीवर विराजमान असून त्यांच्या अंगावर भरपूर दागिने आहेत. अतिशय शांत आणि प्रसन्न मुद्रेत मातंग देव बसलेले दिसत आहेत. याचा अर्थ असा लावता येवू शकतो की मातंग देव समृद्धीचे प्रतिक आहेत. जैन परंपरेत मतांगाचे जे संदर्भ आढळून येतात. त्या पैकी हा एक संदर्भ आहे.

जैन परंपरेत तीर्थकर म्हणून मातंग आहेत. मुनी आहेत. क्षत्रिय-राजे आहेत. यक्ष आहेत. हे सर्व संदर्भ-

मातंग समाजाचा प्राचीन इतिहास कथन करतात. तो इतिहास आज उजेडात आणण्याचे कार्य जैन विचार मंच करीत आहे. हे कार्य सुरु केल्यापासून अनेक प्रश्न चर्चेत आलेले आहेत. जैन समाजाने फारसे प्रश्न उपस्थित केले नाहीत. काही थोड्या मुद्द्यांवर चर्चा झाली. पण ती सकारात्मक झाली. पण मातंग समजातील काही मंडळीनी मात्र खूपच वेगळे प्रश्न उपस्थित केले.

जैन धर्मीय मांसाहार करीत नाहीत. मातंग मांसाहार करतात. मग जैन धर्मीय मातंग समजाला त्यांच्यात सामावून घेतील का? असा एक प्रश्न. हा प्रश्न वाचून मला हसावे की रडावे तेच समजेना. कारण असला प्रश्न उपस्थित करणारे. अजून विचाराने वर आलेच नाहीत. याचे उत्तम उदाहरण समजून आले.

अपेक्षा अशी होती की, प्रश्न असा विचारला जाईल - जैन धर्म म्हणजे काय? जैन धर्माचे तत्त्वज्ञान म्हणजे काय? मातंग समाजाच्या दृष्टीने आज जैन धर्माचा उपयोग काय? आम्हाला जैन धर्म समजावून देवू शकाल का? असे प्रश्न विचारले गेले असते तर बरे वाटले असते. पण - (मांसाहार) अद्याप धर्मातर हा शब्द आम्ही लिहिला नाही. त्या विषावर कुणी बोलले

नाही. पण जैन धर्मातील मातंग समजाचे स्थान प्रकाशात आणणे म्हणजे धर्मातराची चळवळ सुरु करणे असे नाही. आणि महत्वाचा मुदा असा आहे, की तसाच विचार करायचा झाला. तर मातंग समाज ज्या धर्मातील आहे. त्याच धर्मात त्याचे धर्मातर करायचे करणाच नाही. मातंग मूळचे जैनच आहेत. ते हिंदू मातंग लिहून आपली ओळख देतात. हेच मुळात चुकीचे आहे. मातंग कोणत्याही संदर्भाने हिंदू धर्माशी संबंधीत नाहीत. तसे पुरावे आढळून येत नाहीत. असो.

जैन परंपरेत जातीप्रथा नाही. अस्पृशता अजिबात नाही. महावीरांनी असल्या अमानवीय प्रथांचा विरोध केलेला आहे. आचार्य तुलसी यांनी त्यांची एका ग्रंथात स्पष्ट केले आहे जातीयता और अस्पृशता मानवता के लिये कलंक है! मेरा अस्पृशता मी विश्वास नाही है. यादी कोई अवतार भी आकार उसका समर्थन करे तो भी मै इसे मानाने को तैयार नाही हो सकता। मेरा मनुष्य जाती की एकता मे विश्वास है। विचार स्पष्ट आहे. भूमिका स्पष्ट आहे. थोडी अभ्यासपूर्वक समजून घेतली पाहिजे. चर्चा सक्स विषयावर होणे अपेक्षित आहे.

एक मात्र सत्य की या पूर्वी कुणी हे प्रकाशात आणले नाही. का? ते त्यांचे त्यांना माहीत असावे. पण हे कार्य करण्याचे कर्तव्य पार पडण्याची जबाबदारी आमच्यावर आली आहे. मातंग समाज जैन प्रवाहात येणे मातंग समाजाच्या हिताचे आहे आणि जैन समाजाच्या सुद्धा!

\*\*\*\*\*

## मातंग पुराण... अंक सात!

मी विचार मंथनाच्या माध्यमातून मातंग समाजाची प्राचीनता, उज्ज्वल परंपरा, पौराणिक आणि ऐतिहासिक स्थान, जैन परंपरेशी असलेला संबंध या संदर्भात लिहायला सरूवात केल्यापासून जे जिज्ञासू आहेत, सूझ आहेत, ज्यांची दृष्टी सकारात्मक आहे. मातंग समाजातील अशा मंडळींकडून चांगला प्रतिसाद मिळात आहे. परंतु नव्याने चळवळीत उतरलेले, मातंग चळवळ, मातंग समाज याची जुजबी माहिती नसलेले काही लोक शंका उपस्थित करतात. खेरे म्हणजे शंका उपस्थित करणे आणि सत्य जाणून घेणे हे चांगले लक्षण आहे. परंतु शंका अविश्वास व्यक्त करण्यासाठी, आपले काही दुराग्रह मनाशी पक्के करून उपस्थित केली जात असेल तर ती शंका दूर करता येऊ शकत नाही. तिचे समाधान करता येऊ शकत नाही. काही मंडळींचे म्हणणे आहे की, धर्म ग्रंथ आणि पुराण यांचे संदर्भ देऊन, इतिहास सांगून समाजात अंधश्रद्धा पसरविली जात आहे. म्हणजे काय? मी व माझे सहकारी मातंग समाजातील लोकांना हातात हलगी घेऊन वाजवत फिरायला सांगत आहोत? पोतराज व्हावे. असे सांगत आहोत? वाघ्या, मुरळी, आरादी, जोगती व्हायला सांगत आहोत? शाळा सोडून ग्रहण मागत फिरायला सांगत आहोत? नारळ, लिंबूवर विश्वास ठेवायला सांगत आहोत?

जैन हे तत्त्वज्ञान आहे. त्या तत्त्वज्ञानाशी मातंगाचा संबंध आहे. ते तत्त्वज्ञान समानतेचा विचार देणारे आहे. त्या तत्त्वज्ञानात मातंगाचे योगदान आहे. हे सत्य सांगितले तर बिघडले कुठे? कुणाला परवडत नसेल तर नका विचारात घेऊ. परंतु आपल्या नावावर मातंग समाजाचा सातबारा असल्यासारखी वक्तव्ये करून उपयोग काय? मला प्रमाण द्या म्हणतात. काय प्रमाण द्यावे? अर्धमागधी भाषा येते? पाली भाषा येते? मी एक उतारा

देत आहे. त्याचा अर्थ सांगावा. तो सांगितला तर मला आनंद होईल.

श्लोक :-

सम्यग् दर्शन संपन्न मपि मातंग देहजम्।

देवा देवं विदुर्भस्म गूढागारांत रौजसम ॥

शबापि देवो पि, देवः श्वा, जायते धर्मकिल्विषात ।

कापि नाम भवेदन्या, संपद्धर्मशरीरिणाम्॥

वरील श्लोक न समजणे. हा गुन्हा नाही. पण तो आपल्याला समजत नाही. म्हणून तो खोटा आहे. त्याचा समाजाला उपयोग नाही. असली पांगळी कारणे सांगणे. याला आडमुठेपणा म्हणतात. हे बरोबर नाही.

प्राचीन इतिहास आणि पूर्व इतिहास यावर काही संघटना शंभर शंभर वर्षे काम करीत आहेत. नसलेल्या पारक्रमावर लाखो व्याख्याने देत आहेत. लाखो ग्रंथ लिहित आहेत. ती परंपरा पुन्हा प्राप्त करून घेण्यासाठी प्राण पणाला लावून काम करीत आहेत. जग मंगळावर गेले तरी ते आपला हेका सोडत नाहीत. आणि मातंगातील काही मंडळी हे कशाला सांगत? ते कशाला सांगता? असे अनेक प्रश्न विचारतात. पण हीच मंडळी दुसऱ्याच्या घरात गेली की गोंडा घोळत असतात. ते सांगतील ते नंदी बैलासारखी मान डोलवून मान्य करतात. एक शब्द विरोधात बोलायचा म्हटले की यांच्या सतरा पिढ्या थरथर कापायला लागतात. असो.

आमचं म्हणणे साधे आहे, तुम्हाला अभिप्रेत असेल तशी चळवळ तुम्ही चालवा. आम्ही पूर्वी कधी हस्तक्षेप केला नाही आणि आता सुद्धा करणार नाही. तुमच्या पद्धतीने मातंग समाजाचे प्रश्न सुटणार असतील, तर आम्हाला आनंदच वाटेल. आमच्याच कोंबड्याने पहाट झाली पाहिजे. असा आमचा आग्रह नाही. कुणी स्मारकाचा प्रश्न मोठा करून मंत्रीपद मिळवत असेल तर त्याला आमचा विरोध नाही. कोण कुणाचा वशीला लावून आपली पोळी भाजून घेत आहे. याची पुराव्यासह माहिती असली तरी आम्ही त्या बाबतीत काहीच बोलू इच्छित नाही. विरोध सुद्धा करू इच्छित नाही. आमचे म्हणणे एकच-तुम्ही तुमच्या पद्धतीने काम करा. आम्हाला आमच्या पद्धतीने काम करू द्या. आमचा तुम्हाला अडथळा झाला तर सांगा.

वरील सर्व कथन यासाठी केले की आता मी जे लिहिणार आहे ते पुराणासंबंधी आहे. मातंग पुराणासंबंधी. ज्यांना परवडते. त्यांनी वाचावे-७ या अंकाला खूप महत्त्व आहे.

वार सात आहेत. रविवार, सोमवार, मंगळवार, बुधवार, गुरुवार, शुक्रवार, शनिवार. सूर सात आहेत- सा रे ग म प ध नि, ऋषी सात-सप्तऋषी-वशिष्ठ, विश्वमित्र, कण्व, भारद्वाज, अत्रि, वामदेव, शौनक. स्वर्ग सात-सप्तस्वर्ग-गोलोक, वैकुंठ, रुद्र लोक, महालोक, जनलोक, तपोलोक, सत्यलोक, सप्तरंग-तांबडा, पिवळा, हिरवा, निळा, पांढरा, केसरी, जांभळा. सप्तपदी- सात मंत्र.

वरील सात या अंकासंबंधीच्या बाबी सांगतल्या. डकलवार पुराणात (मातंग पुराण) एक कथा आहे. जाबऋषी (मातंगाचे मूळपुरुष) आपली बहिं शक्तीला त्यांची मांडी सुजली असल्याचे सांगतात. मांडी कापण्यास सांगतात. शक्ती मांडी कापते. मांडीतून सात मुनी बाहेर पडतात. (वैज्ञानिक दृष्टीने हे मान्य नाही.) १) रक्तमुनी २) दीपमुनी ३) हीपमुनी ४) रुद्रमुनी ५) पालमुनी ६) महामुनी ७) कर्कमुनी.

वरील सात मुनी म्हणजे नेमके काय? याचे स्पष्टीकरण मी नंतर लिहिणार आहे. माझा महत्त्वाचा मुद्दा हा की, मातंग पुराणकर्त्याला नक्की काही गोष्टी सूचित करावयाच्या आहेत किंवा तो सूचित करून गेला आहे. याचा अर्थ त्याला या सृष्टीचा अभ्यास होता. या पुराणाच्या पहिल्या अध्यायात सृष्टी कशी निर्माण झाली. त्याचे वर्णन आहे. ते सुद्धा मी लिहिणार आहे.

सांगायचे तात्पर्य काय? मातंग पूर्वीपासूनच प्रचंड बुद्धीमत्ता असलेला समाज आहे. (म्हणूनच दुसरी शिकलेले अण्णा भाऊ साठे जगविख्यात झाले. स्वबळावर! स्वतःच्या अद्वितीय प्रतिभेच्या सामर्थ्यवर!) या समाजाने स्वतःची ओळख करून घेतली पाहिजे. ती ओळख करून देण्याचे काम मी करीत आहे. ते मान्य केले पाहिजे. अशी सक्ती नाही. जैन परंपरेत मोक्षाच्या सात पायऱ्या आहेत.

## जैन धर्मात समानता

## मातंग जैन परंपरेचे वारसदार....

भारताचा प्राचीन इतिहास अभ्यासाला असता असे आढळून येते, की भारताच्या प्राचीन इतिहासाची सुरुवात जैन परंपरेपासून सुरु होते. जैन परंपरेलाच 'श्रमण परंपरा' संबोधले जात होते. श्रमण परंपरेला अनेक विद्वानांनी वेगवेगळ्या पद्धतीने मांडले आहे. वेगवेगळे अर्थ सांगितले आहे. परंतु तर्कानुसार स्वीकृत करता येईल, तो अर्थ म्हणजे श्रम करणारांची परंपरा म्हणजे श्रमण परंपरा, असे म्हटले पहिजे. याचा अर्थ जैन परंपरेपासूनच भारताचा प्राचीन इतिहास सुरु होतो का? त्यापूर्वी भारतात कुणी राहत नव्हते का? असे नाही. असणार. नक्की असणार; परंतु त्याचे पुरावे सापडत नाहीत. भारताच्या प्राचीन इतिहासाचे पुरावे जैन परंपरेपासून सापडतात. जैन परंपरेच्या अगोदरचे पुरावे सापडले, तर तो नवा शोध होईल, त्याची खात्री पटली, तर ते मान्य करावे लागेल.

हरप्पा, मोहेंजोदरो या ठिकाणी केलेल्या उत्खननात ज्या मुत्या सापडल्या त्या जैन तीर्थकरांच्या आहेत. असे ठामपणे मान्य करण्यात आले आहे. नगर रचना, इतर काही वस्तू सापडल्या त्यासुद्धा जैन परंपरेशी मिळत्या जुळत्या आहेत. अयोध्यासुद्धा भगवान ऋषभनाथ यांच्या राज्याची राजधानी होती. (जैन इतिहासात अनेक ठिकाणी उल्लेख आहे. रामजन्मभूमीचा वाद निर्माण झाल्यावर तिथे उत्खनन करण्यात आले. त्या वेळेस जैन तीर्थकरांच्या मुत्या सापडल्या. बौद्धधर्मीय त्या मुत्या भगवान बुद्धाच्या आहेत, असे म्हणतात; परंतु ते मान्य करण्यासारखे नाही. कारण भगवान बुद्ध आणि तीर्थकर यांच्यातील फरक समजून न घेता ते बोलतात. असो.

तर भारताच्या इतिहासाचे पुरावे जैन परंपरेपासून सापडतात. सुरुवातीला जैन परंपरेला श्रमण परंपरा म्हटले जात होते. श्रमण परंपरा म्हणजे श्रम करणारांची परंपरा. श्रम कारणन्यांची ही परंपरा जैन धर्माचे प्रथम तीर्थकर

भगवान क्रष्णनाथ यांनी सुरु केली. त्यानी प्रजेची विभागणी असि, मासि, कृषी, वाणिज्य, शिल्प आणि विद्या यात केली. समाजाचा गाडा व्यवस्थित चालवा. म्हणून ही विभागणी त्यानी केली होती.

भगवान क्रष्णनाथ यांना १०० मुले होती. पैकी एका मुलाचे नाव भरत होते. (भारत या देशाचे नाव क्रष्णनाथ यांच्या मुलाच्या नावावरून पडले. असे मान्य करण्यात आले आहे.) भरत हा चक्रवर्ती राजा होता. त्याला नमि आणि विनमि नावाची मुले होती. विनमिला एक पुत्र होता. त्याचे नाव मातंग. विनामिच्या या मुलाच्या नावाने ‘मातंग’ वंशाची सुरुवात झाली. असे जैन आगम ग्रंथात नमूद आहे. उल्लेख आहे.

जैन आगम ग्रंथात एखाद दुसऱ्या ठिकाणी नाही, तर अनेक ठिकाणी मातंग वंशाचा उल्लेख आहे. त्यामुळे मातंग वंश हा जैन परंपरेचा वारसदार आहे. परिस्थितीमुळे एका श्रेष्ठ परंपरेतील वंश किती रसातळाला जाऊ शकतो. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे मातंग वंश!

\*\*\*\*\*

## मातंग वंशाने जैन परंपरा स्वीकारणे म्हणजे घरवापसी...

मला एक प्रश्न विचारण्यात आला आहे. तसे पहिले, तर जेव्हापासून जैन परंपरेची चळवळ आम्ही हाती घेतली आहे. तेव्हापासून सतत प्रश्न विचारले जात आहेत. त्यांची उत्तरे मी आणि माझ्या सहकाऱ्यांनी दिली आहेत. आणि देत आहेत. कोणताही नवा विचार जेव्हा जन्म घेतो तेव्हा प्रश्न उपस्थित केले जातात. हे स्वाभाविक आहे. खरे म्हणजे भारतात, महाराष्ट्रात जैन नव्याने परिचित झाले आहेत, असे नाहीत. अतिशय प्राचीन काळापासून ते भारतात आहेत. क्रष्णनाथ यांचा पुत्र भरत याच्या नावावरून भारत देशाला भारत नाव मिळाले आहे. ‘हिंदुस्थान’ हे नाव खूप नंतरचे! आणि ते परकीयांनी ठेवले, असे म्हणतात. सिंधू नदी काठी राहणारे ते हिंदू. असे म्हटले जाते किंवा सांगण्यात येते. असो. त्या विषयाकडे जायचे नाही. तर जैन प्राचीन काळापासून भारतात, महाराष्ट्रात राहत आहेत; परंतु त्यांच्या विषयी फार चर्चा होत नव्हती. आणि होत असली तरी ती सर्व स्तरार्पर्यंत होत नव्हती. जैन धर्मियांना अल्पसऱ्यांक म्हणून दर्जा मिळाला. त्यावरसुद्धा फार चर्चा झाली नाही. झाली. पण एकदम गहजब वगैरे माजला नाही.

सांप्रत जैन या विषयावर थोडी वेगळी चर्चा सुरु झाली आहे. त्याचे कारण अनुसूचित जातीत समाविष्ट करण्यात आलेलेल्या मातंग समाज जैन परंपरेतील समाज आहे. हे सत्य प्रकाशात आणले. आणि जैन मंडळीपैकी काही अभ्यासू मंडळींनी ही बाब मान्य केली. नुसती मान्य केली नाही, तर ते जैन आणि मातंग मिळून एक चळवळ उभी करण्यासाठी पुढे आले. या घटनेने खलबळ माजली. दोन्ही समाजात चर्चा सुरु झाली. आजही सुरु आहे. आणि मग ‘जैन’ हा विषय चर्चेत आला. जैन आणि मातंग हा संबंध मान्य करणेच काहीना अवघड झाले... पण जेव्हा मुनी, साधू, साध्वी

यानीच मान्य केले, तेव्हा तर प्रश्न निकालातच निघाला. धर्मपीठाची अधिकारवाणी! आज्ञाच ती!

जैन समाज हा साधू, साध्वी, मुनी यांना अतिशय मानणारा, त्यांचा आदर करणारा. त्यांच्या शब्दाला मान देणारा. एखाद्या मुनी महराजांनी एखादी बाब सुपूर्द करणे. एखादे कार्य करण्याची आज्ञा देणे म्हणजे मोठे भाग्य समजणारा. त्या गुरुंनीच मातंग वंश जैन परंपरेतील आहे हे मान्य केले. तिथे जैन यांच्याकडून शंका उपस्थित करण्याचा प्रश्न संपला. गुरुंचे महत्त्व! गुरुचे महत्त्व कसे राखावे. हे जैन परंपरेकडून शिकले पाहिजे. जैन समाज शांत आणि संयमी असल्याने त्यांना एखादी गोष्ट समजून घेणे कठीण वाटत नाही. संयम, शांतता असेल, तर मन आणि बुद्धी कोणत्याही गोष्टीचा व्यवस्थित पडताळा करू शकते. जैन जीवनशैली अंगिकारली की स्वभावात शांतता आणि संयम रुजातातच. असे माझे निदान आहे. याला अपवाद असणार नाही. असे नाही. असतील. पण अपवादावर किती विचार करायचा? मातंग समाजाला जवळचा मानण्यात जैन मंडळीना काही अडचण आली नाही. जैन मंडळी यांच्याकडून एक विचार माझ्यापर्यंत पोहोचला तो असा... तुम्हीच दूर राहिलात तर आम्ही काय करणार?... मी माझ्या मनात हा विचार जपून ठेवला आहे. ही झाली जैन बाजू. इकडच्या बाजूला मात्र नवल, आश्र्य, चकित, चक्रावून जाणे, भाबवून जाणे, गोंधळ उडणे, अशक्य वाटणे, काय असतील नसतील ते शब्द, वाक्य वापरा. असल्या काही भावना.

इकडच्या बाजूला एक खास वर्ग आहे. त्याने स्वतःवर सर्वज्ञ असल्याचा शिक्का मारून घेतला आहे. तो तर अगदी सरसावून पुढे. हे शक्यच नाही. हे खोटे आहे. पुरावे खोटे. बनवाबनवी आहे. डाव आहे. मातंग समाजाची दिशा भूल करीत आहेत. मातंग समाजाने बळी पडू नये. वगैरे वगैरे! काही विचारू नका! भलतेच आकांडतांडव. या सर्व आकांडतांडवाला आमचे उत्तर एकच... पटत नाहीये ना? नका विचार करू! ज्या गावी जायचे नाही त्याचे तिकीट काढता कशाला? गावाला जायचे नाही आणि तिकीट पण काढायचे नाही. पण चौकशी मात्र करायची. असे काही लोक असतात ना! अशा लोकांनी एक प्रश्न उपस्थित केला आहे. मातंग धर्मातर करणार का?

हा प्रश्न.

मातंग धर्मातर करणार का? खरे म्हणजे या प्रश्नाचे उत्तर देऊ नये असे वाटत होते. पण या प्रश्नाची गंभीरता लक्षात घेतली तर उत्तर देणे सामाजिक दृष्टीने खूप महत्त्वाचे आणि आवश्यक आहे. असे जाणवले. कारण कधी कधी काही प्रश्न आपल्या मागे प्रश्नांची मालिका दडवून उभे असतात. प्रश्नांची मालिका असेल, तर ते ठीक समजता येईल; पण काही प्रश्न असे असतात. शिखंडीसारखे! महाभारतात भीष्म यांना पराभूत करण्यासाठी शिखंडीचा वापर करण्यात आला होता. शिखंडी समोर दिसला आणि भीष्माने शस्त्र खाली ठेवले आणि शिखंडीच्या मागे दडलेल्या अर्जुनाने भीष्म यांचा घात केला. असाच वरील प्रश्न. उत्तर नाही दिले, तर घात होण्याची शक्यता. घात होऊ द्यायचा नसेल, तर मग उत्तर दिले पाहिजे.

मातंग वंशाने जैन परंपरेत सामील होणे म्हणजे धर्मातर नाही. मूळात मातंग समाजाला सध्या तरी धर्म नाही. मातंग समाजाचे लोक 'हिंदू मातंग' अशी आपली ओळख सांगतात. मी सुद्धा 'हिंदू मातंग' असे लिहित आलो आहे; परंतु मातंग समाजाचा हिंदू असल्याचा पुरावा कोणता? जात पडताळणीसाठी पन्नास वर्षाचे पुरावे द्यावे लागतात. आई, मामा, चुलते, भाऊ आणि कोण कोण. सर्वांच्या जातीचे पुरावे दिले तरच जात खरी ठरते! (?) पण धर्माचे काय? हिंदू हा मातंग समाजाचा धर्म आहे. याचा पुरावा काय? ते स्वतःला हिंदू म्हणवून घेतात. एव्हढंच! हाच पुरावा. बाकी काही नाही. (कुठे अत्याचार झाले की ते हिंदूंनी केले. असे म्हणणे. हा दुसरा पुरावा. हिंदू हिंदुवर अत्याचार करीत आहे. हा एक पुरावा. तुमच्यावर अत्याचार करणारे मनुवादी आहेत. असे सांगणारे आणि त्यांचे म्हणणे मान्य करणे. हा आणखी एक पुरावा.)

मातंग वंशाचे अनेक संदर्भ जैन ग्रंथात उपलब्ध आहेत. जैन आणि मातंग यांचे साम्य मी लिहिले आहे. जैन तत्त्वज्ञान श्रेष्ठ तत्त्वज्ञान आहे. जैन जीवनशैली जीवन जगण्यासाठी उत्तम आहे. भौतिक आणि अभौतिक दोन्ही दृष्टीने जैन विचारांचे महत्त्व खूप वेगळे आहे. सामाजिक संतूलन राखण्याचा विचार जैन तत्त्वज्ञानात आहे. हल्ली दशलक्षण पर्व सुरु आहे. काय आहे दश लक्षण? उत्तम क्षमा, उत्तम मार्दव, उत्तम आर्जव, उत्तम शौच, उत्तम

संयम, उत्तम तप, उत्तम त्याग, उत्तम अकिंचन, उत्तम ब्रह्मचर्य. या सर्वांचा शांतपणे विचार केला आणि काही प्रमाणात आचरणात आणल्या तर माणसाचे जीवन बरेच सरळ होईल. सुलभ होईल. सत्य, अहिंसा, करुणा, प्रेम, असंग्रह, अपरिग्रह ही तत्त्वे ज्या समाजात अमलात आणली जातात किंवा पालन केली जातात. त्या समाजाचे स्वास्थ्य सुदृढ राहते, असे माझे मत आहे. सुदृढ समाज निर्माण करण्यासाठी जैन परंपरा अंगिकारली पाहिजे, असे वाटते. आग्रह नाही. मी जो शब्द वापरत आहे तो नीट समजून घेणे अपेक्षित आहे. ‘अंगीकारणे’ असे मी म्हणत आहे. आणि मातंग वंशासाठी तोच शब्द योग्य आहे. अंगीकारणे! कारण मातंग वंश जैन परंपरेतील समाज आहे. अंगीकारणे म्हणजे धर्मांतर करणे नव्हे. धर्मांतर कुणाचे होते? ज्याला मूळ धर्म आहे त्यांचे. मातंग समाजाला धर्मच नाही तर धर्मांतर हा शब्द कसा वापरता येईल? फार तर याला घर वापसी म्हणता येईल. काही लोक म्हणतात घर वापसी केल्याने समाजाचे प्रश्न कसे सुटणार? मला त्यांना उलट प्रश्न विचारायचा आहे की आता तुम्ही जिथे आहात तिथे किती पिढ्यापासून आहात? मग तिथे प्रश्न का सुटले नाहीत? मूळात प्रश्न निर्माणच का झाले? ज्या ठिकाणी पिढ्यान पिढ्या व्यतीत केल्या. त्या ठिकाणी सर्व प्रश्न सुटले पाहिजेत. पण तसे झाले नाही! उलट प्रश्न वाढले. का? या का चे उत्तर नेमके कोणते? एक तर ते प्रश्न प्रश्न नाहीत किंवा असतील तर ते सोडविण्याची पद्धती चुकतेय. यातली कोणती तरी एक गोष्ट विचारात घेतली पाहिजे.

आम्हाला ‘घर वापसी’ करणे योग्य वाटते. कारण जगण्यची शैली बदलली, तर समाजात परिवर्तन घडेल. असा आमचा विश्वास आहे. अर्थात असे कुणीही घर वापसी करतो. म्हटल्याने घर वापसी होत नाही. ज्यांना घर वापसी करायची आहे त्याने प्रथम घर तपासून घ्यावे. आपले हक्काचे घर आहे, ठीक आहे. पण ते घर व्यवस्थित आहे का, याचा विचार करावा. शोध घ्यावा. घर राहण्यास योग्य वाटत नसेल, तर घर वापसी करणे धोक्याचे होईल. जसे घर तपासून घ्यावे तसेच आपण त्या घरात राहण्यास योग्य आहोत का, याचा सुद्धा अंतर्मुख होऊन विचार करावा. अन्यथा घर वापसी खेळ होईल.

जैन तत्त्वाज्ञात चार गती सांगितल्या आहेत. त्या गती मध्ये ‘मनुष्य गती’ श्रेष्ठ मानली आहे. जो मनुष्य म्हणून जन्मला आहे तो श्रेष्ठ आहेच. मनुष्यामध्ये उच्च-नीच असूच शकत नाही. असे जैन तत्त्वज्ञान सांगते. त्यामुळे सामानतेचा वेगळा विचार मांडण्याची गरज नाही. आणि जिथे समानता प्रधानस्थानी मानली आहे. तिथे जोडले जाणे हिताचे आहे. असे आमचे मत आहे. आत्मसन्मान, सामाजिक प्रतिष्ठा ही मूळ्ये आम्हाला महत्त्वाची वाटतात. आमच्या स्वत्त्वाचा बळी घेवून आम्हाला कितीही उच्चस्थान प्राप्त झाले तरी ती ते स्थान ‘गुलाम’ या शब्दाच्या पलीकडे नेऊ शकत नाही. याची आम्हाला जाणीव आहे. एखद्या वेळेस शारीरिक गुलामीतून मुक्त होता येवू शकते. मानसिक गुलामीतून मुक्त होणे महाकठीण! मानसिक गुलामी दुर्धर व्याधी सारखी असते. कितीही उपाय केले तरी लवकर बरे होता येत नाही.

गुलामीचे अलंकार फेकून ‘घर वापसी’ करणे आमचे ध्येय आहे.  
गुलामीचे अलंकार फेकून कुणी येणार असेल, तर त्याचे स्वागत!

\*\*\*\*\*

## जैन का?

जैन विचार मंच या संघटनेच्या माध्यमातून मातंग समाजात जैन परंपरेचा प्रचार, प्रसार सुरु आला आहे. मातंग वंशातील अनेक लोक या अभियानात सामील होत आहेत. आकर्षित झाले आहेत. आपण जैन परंपरेतील आहोत याचा त्यांना अभिमान वाटतो. ते उत्सुकतेने काही गोष्टी जाणून घेत आहेत. ही बाब खरोखरच सकारात्मक आहे. आम्ही देत असलेली माहिती ऐकून मातंग समाजातील सर्व लोक जैन होतील किंवा स्वतःला जैन म्हणवून घेतील. असे आम्ही मानत नाही. आणि आम्ही तसे होऊ देणार नाही. करणार नाही... कारण जोपर्यंत जैन परंपरेत यायचे म्हणजे काय करायचे, हे समजत नाही. तोपर्यंत काहीच उपयोगाचे नाही. या चळवळीचे स्वरूप वेगळे आहे. गंभीर. उथळपण वर्ज्य. या मंचातील सर्व मंडळी या संदर्भात योग्य दक्षता घेत आहेत. एकदम स्वतंत्र अशी ही चळवळ आहे. कुणाला निमत्रण नाही. कुणाला मुद्दाम पटवून देणे नाही. जोर जबरदस्ती हा प्रकार नाही. (आत्मा सन्मानाशिवाय ज्यांना जगायचे असेल. त्यांच्या विषयी आम्हाला काहीच बोलायचे नाही. विनाकारण नको त्या यादीत आमचा समावेश करून आमची कुचंबना करण्यात आली आहे. असे आमचे मत आहे; परंतु ज्यांना आत्मासन्मान हवा आहे. त्यांच्यासाठी या चळवळीचे द्वार खुले आहे.) तरी सुद्धा-

ही चळवळ सुरु झाल्यापासून एक प्रश्न विचारला जात आहे 'जैन का? बौद्ध का नको?' अर्थात असा प्रश्न कोण विचारतात? याचा उल्लेख करावा, असे नाही. गरज नाही, आवश्यकता नाही. मातंग समाजातील पण आहेत. पण त्यांचे प्रमाण फार कमी. त्यांची विचारण्याची पद्धत लक्षात घेतली की समजते. ही व्यक्ती मातंग समाजातील आहे; परंतु इतर जे आहेत त्यांचे

विचारणे जरा वेगळे असते. ते आरोपीला पोलिसांनी प्रश्न विचारावा तसा प्रश्न विचारतात. आम्ही जैन परंपरेचा विचार करतो म्हणजे मोठा गुन्हा करीत असलेले लोक आहोत. असे ते समजत असावेत. आमचे मालक जणू.

खरे तर त्यांच्या प्रश्नाला उत्तर देणे मुळीच गरजेचे नाही. पण उत्तर नाही दिले, तर त्याचे अर्थ वेगळे लावले जातात. असा प्रश्न विचारणाच्यांनी ना बौद्ध धर्माचा अभ्यास केलेला असतो ना जैन धर्मचा अभ्यास. कारण या दोन्ही धर्मांपैकी एका धर्माचा जरी अभ्यास असेल तरी ती व्यक्ती असा प्रश्न विचारणारच नाही. कारण जैन आणि बौद्ध या दोन्ही तत्त्वज्ञानात व्यक्ती स्वातंत्र्याला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. प्रत्येक व्यक्ती ही स्वतंत्र असून तिला स्वतंत्रपणे विचार करण्याचा अधिकार आहे. हक्क आहे. ती व्यक्ती तसा का विचार करते. असाच का करत नाही. अशा प्रकारे त्या व्यक्तीला विचारणे जैन आणि बौद्ध तत्त्वज्ञानाला मान्य नाही. विचार करण्याचे, आपले मत ठरविण्याचा अधिकार प्रत्येकाला आहे. असे दोन्ही तत्त्वज्ञान सांगतात. मानतात.

प्रत्येक धर्माच्या पायन्या आहेत. आचार, विचार, बुद्धी, प्रज्ञा. या चार पायन्यांपैकी कोणत्य पायरीपर्यंत आपण पोहोचू शकतो. याचा विचार ज्याचा त्याने करायचा. जे त्या धर्मात आहेत. त्यांनी आपण कोणत्या पायरीवर आहोत हे स्वतः तपासून पाहायचे. पडताळून पहायचे. अंतर्मुख होऊन विचार करायचा. मी ज्या धर्माचा आहे, त्या धर्माचे मी पालन करीत आहे का? माझ्याने ते प्रामाणिकपणे झाले आहे का? याचा विचार करायचा. आणि मग दुसऱ्याला काही सांगण्याचा प्रयत्न करायचा. खरे म्हणजे सांगण्याची गरज वाटता कामा नये. आपली वर्तणूक अशी ठेवावी की दुसऱ्यांनी ते मान्य करावे. नाही तर अहिंसेचे तत्त्व सांगायचे आणि रोज मांसाहार करायचा. आपला मुद्दा पटवून देण्यासाठी हिंसेचा वापर करायचा. सत्य ज्या धर्माचा पाया आहे त्या धर्मात राहून असत्य पसरवीत राहायचे. स्वार्थासाठी अनेक चुकीची कृत्ये करायची. आक्रस्ताळेपणा, आकांडतांडव करायचा. त्याग तर सोडाच पण दुस-याचे हिसकावून घ्यायचे. अशी कृती घडत असेल तर केवळ आम्ही त्या धर्माचे आहोत, असे सांगणे. पुरेसे होत नाही.

आम्ही जैन धर्माचा विचार करीत आहोत. तो आमच्या पद्धतीने. तमाम मातंग समाज आमच्या बरोबर आहे. असा आमचा दावा नाही. तमाम मातंग समाजाने आमच्या चळवळीत सामील व्हावे. असे सुद्धा आमचे म्हणणे नाही. आम्हाला जैन धर्म मान्य आहे. मातंग समाज त्या परंपरेतील समाज आहे. आणि ती परंपरा जगातील श्रेष्ठ परंपरा आहे. असे आमचे मत आहे. कुणला पटत नसेल तर त्याने लक्ष देवू नये. आम्ही आमचे क्षेत्र निवडले आहे. रस्त्यावरची चळवळ न करता सांस्कृतिक चळवळ उभी करावी. असे ध्येय आम्ही ठरवेले आहे. त्या मागील आमची भूमिका स्पष्ट आहे. हातात दगड घेऊन कोणतेही परिवर्तन होणार नाही, असे आमचे मत आहे.

मग आपला नेहमीच प्रश्न करण्यात येतो- समाजावर एवढे अत्याचार होतात, तेव्हा काय करता? माझा उलट प्रश्न आहे काय करता येवू शकते? निषेध, मोर्चा, उपोषण, दंगल याच्या पलीकडे काय करता येऊ शकते? भारतीय घटनेनुसार अत्याचार करणाराला शिक्षा देण्याचा अधिकार फक्त न्याय संस्थेला आहे. दुसऱ्या कोणालाही नाही. पोलीस फक्त गुन्हेगाराला न्यायालयासमोर उभे करू शकतात. पुरावा देवू शकतात; पण शिक्षा करू शकत नाहीत. भारतीय घटनेनुसार कायदा हातात घेण्याचा अधिकार कोणाला नाही. असे असताना... समाजावर अत्याचार होत असताना काय करता? असा प्रश्न विचारणे मुळातच चुकीचे आहे. कुणी कोणत्या पद्धतीने कार्य करावे. हे कोण ठरवून देवू शकते का? असो. आता मूळ विषयाकडे-

जैन का? बौद्ध का नको? जैन धर्म बौद्ध धर्माच्या अगोदरच आहे. जैन धर्मातील तत्त्वे बौद्ध धर्माने घेतली आहेत. (मी धर्म हा शब्द वापरतोय तो फक्त सोयीसाठी. जैन ही परंपरा आहे. धर्म नाही.) मातंग प्राचीन काळापासून जैन धर्मातील आहेत. मग जो मतांगाचा मूळ धर्म आहे. त्याची वाट, त्याचा मार्ग, ती दिशा मातंगना दर्शविणे आम्हाला योग्य वाटते. जैन धर्म मातंग समाजात अमूलाग्र क्रांती घडवू शकतो. असे आमचे ठाम मत आहे. याचा अर्थ असा नाही, की जैन झाले, की मातंग समाजाचे सर्व प्रश्न सुटील. झोपडीत राहणारा मातंग बंगल्यात राहायला लागेल. सगळे आर्थिकदृष्ट्या एकदम सबल होतील. सगळ्यांच्या हातात विद्यापीठाच्या

पदव्या पडतील. नाही असे होणार असे. असे कधीच होत नाही. माहीत आहे आम्हाला. तरी सुद्धा माही हे काम हाती घेतले आहे. अर्थात हे काम खूप कठीण आहे. स्टनस्टबाजी करण्यासाठी हे काम हाती घेतले नाही. कोणत्या तरी धर्मावर नाराजी व्यक्त करण्यासाठी किंवा सूड घेण्यासाठी हे काम हाती घेतले नाही.

वर मी धर्माच्या चार पायच्या सांगितल्या आहेत. नमूद केल्या आहेत. आचार, विचार, बुद्धी आणि प्रज्ञा. यातील एक एक पायरी पार करण्याचा आम्ही प्रयत्न करीत आहेत. तसे हे काम सोपे नाही. आचाराने, विचाराने प्रथम जैन होता येते का, ते बघू. कुणी काहीही म्हटले तरी जोपर्यंत समाजात वैचारिक क्रांती होत नाही. तोपर्यंत सामाजिक परिवर्तन शक्य नाही. जैन परंपरा तुमच्या विचारात बदल करणारी परंपरा आहे. आचारात बदल करणारी परंपरा आहे. ‘सदाचार’ एवढा एक शब्द जरी विचारात घेतला तरी जैन धर्माची उर्जा कशात आहे ते समजून येते. ‘सदाचार’ या एका शब्दावर जरी टिकून राहिले, तरी जीवनातील अनेक समस्या दूर होतील. आणि समस्या आल्या तर त्याचे भय वाटणार नाही.

जैन उत्तराध्यान सूत्र ग्रंथात ‘विनय सूत्र’ आहे या विनय सूत्राचे सात रूप सांगितले आहेत. १. ज्ञान विनय २. दर्शन विनय ३. चारित्र विनय ४. मन विनय ५. वाचन विनय ६. काय विनय ७. लोकोपचार विनय. या सात रूपांच्या खूप खोलात गेले नाही आणि फक्त ‘विनय’ एवढा शब्द आचरणात आणला तरी जीवन आनंदमय होईल. जीवनाला आनंदमय बनवायचे असेल, तर आम्हाला घरवापसी प्रशस्त वाटते. इसे घर वापसी कहना कुछ ठीक नाही लागता / जैन परंपरा तो मा की गोद है / और मा की गोद का आधार दुनियाका सबसे बडा आधर होता है / सांप्रत जैन परंपरेनुसार चार्तुर्मास सुरु आहे. भारतात अनेक लोक आज हतात दगड घेऊन उभे आहेत. शास्त्राला मित्र करून बसले आहेत. रोज भयंकर घटना घडविल्या जात आहे. असे असताना जैन मात्र भगवान महावीर यांचा संदेश, विचार, तत्त्वज्ञान हातात घेऊन उभा आहे. अहिंसेचा अमृतघट घेवून उभा आहे. अमृतघट! हीच बाब आमच्यासाठी अनमोल आहे म्हणून आम्हाला जैन हवा आहे.

\*\*\*\*\*

## अलंकृत क्षूद्रता...

लोकांना निरनिराळ्या अहंकाराने ग्रासलेले असते. कुणाला श्रीमंत असण्याचा अहंकार असतो. कुणाला विद्वान असल्याचा अहंकार असतो. कुणाला आपण खूप बलवान असल्याचा अहंकार असतो. कुणाला आपल्यातील कलेचा अहंकार असतो. आपण चारित्र्यवान आहोत याचा अहंकार असतो. किती तरी प्रकारचे अहंकार! खूपच! पण आपण क्षूद्र आहोत. समाजव्यवस्थेने नाकारलेले आहोत. गुलाम आहोत. याचा अहंकार असेल का? बहुतेक नसावा. पण अनुभव तर वेगळाच येत आहे. क्षूद्रतेचा अहंकार असलेले सुद्धा सापडले.

आम्ही काही मंडळींनी ‘जैन विचार मंच’ या नावाने एक संघटन स्थापन केले आहे. या संघटनेत मातंग आणि जैन समाजातील कार्यकर्ते आहेत. मातंग समाज प्राचीन काळापासून जैन परंपरा असलेला समाज आहे. मातंग समाजाचे तीर्थकर, मुनी जैन परंपरेत होऊन गेले आहेत. जैन परंपरेत मातंगांचे ‘मातंग देव, शासनदेव’ होऊन गेले आहेत.

महवीरांचे महान तत्त्वज्ञान लाभलेला जैन धर्म (खरे तर जैन परंपरा हा शब्द योग्य आहे. पण प्रचलित पद्धतीनुसार धर्म हा शब्द वापरला आहे.) जर आपला आहे आणि आपण त्या धर्मातील आहोत. त्याचेअनेक पुरावे उपलब्ध आहेत. जैन मंडळी ते मान्य करतात, स्वीकारतात तर आपण हा धर्म मातंग समाजाला सांगायला काय हरकत आहे? आज ज्या अवस्थेत मातंग समाज आहे. त्या अवस्थेतून त्याला बाहेर काढण्याचा प्रयत्न करायला काय हरकत आहे? असे प्रश्न आमच्या मनात आले. आणि आम्ही एक चळवळ हातात घेतली. या चळवळीत जैन आणि मातंग या दोन्ही समुहातील लोक एकजुटीने कार्याला लागले.

बहॉट्सअॅपवर ‘जैन विचार मंच’ असा ग्रुप तयार केला. त्या ग्रुपचे सभासद जैन आणि मातंग आहेत. काही मातंग अँड झाले. काहींना सद्भावनेने अँड केले. काहींनी विचार समजून घेतले.

काही इतके प्रभावीत झाले की त्यांनी जैन परंपरा मनापासून स्वीकारली. जैन परंपरेनुसार आचरण सुरु केले. काही लोकांना विचार समजले नाहीत, तर त्यांनी समजून घेतले. हे सर्व योग्य! पण काही मातंग मंडळी मात्र विनाकारण नको ते प्रश्न विचारणे, शंका विचारणे, वाद घालणे असे करू लागली. ‘मी मांग, अस्सल मांग, मांगाचा पोर, मांगाचा वाघ, मांगाची हिम्मत’ असले काही लिहू लागले. त्यांना ग्रुपमधून काढून टाकावे लागले.

आम्ही जी चळवळ सुरु केली आहे. ती मातंग समाजाला हानिकारक आहे का? तसेही तर. मातंग समाज आम्हाला साथ देणार नाही. पण मातंग समाजातील लोकांना म्हणजे आम्हाला ‘आम्ही मांग... आम्ही हिंदू मांग... आम्ही मांग! अस्सल मांग!’ असे सांगून उपयोग काय? आणि माझ्यासारख्या ज्याने अडोतीस वर्षे समाजासाठी खर्च केली त्याला सांगूच नये. अस्सल कोण आणि नक्कली कोण सर्व मला माहीत आहे.

मी वर अहंकाराविषयी लिहिले आहे. काही लोकांना आपल्या क्षूद्रतेचा अहंकार असतो. आपण कोण, आपले समाजात स्थान काय हे विसरून ते क्षूद्रताच कवटाळून बसलेले असतात. क्षूद्रता त्यांचा अलंकार झालेला असतो. यांच्या क्षूद्रतेची परिसीमा म्हणजे यांच्या हातात निळा झेंडा द्या. पटकन घेतील. जय भीम म्हणायला सागा. बेंबीचा देठ तुटेपर्यंत बोलतील. केविलवाणा चेहरा घेऊन मिरवतील. केवीलवाणे हसतील! पण इथे... जैन विचार मंच मातंग समाजाची हरलेली प्रतिष्ठा परत मिळविण्यासाठी काम करीत आहे. ज्यांना शक्य आहे. त्यांनी साथ द्यावी. शक्य नसेल त्यांनी त्यांच्या पद्धतीने काम करावे.

एक राजा होता. त्याला एक भिकारीण दिसते. ती खूप सुंदर असते. तो प्रधानाता बोलवतो.

सांगतो- मला त्या भिकारणीशी लग्न करायचे आहे.

प्रधान म्हणतो- भिकारणीशी लग्न का करताय?

राजा सांगतो- ती खूप सुंदर आहे. इतकी सुंदर

स्त्री भिक मागते! मी तिच्याशी लग्न करणार.

प्रधानाला माहीत असते. विरोध करून उपयोग नाही. तो एक बाब सांगतो-  
माझी एक विनंती मान्य करणार का?

राजा- सांगा.

प्रधान- त्या भिकारणीशेजारी ती झाडूवाली आहे. तिला राजवाड्यात  
कामाला घ्या.

राजा प्रधानाचे म्हणणे मान्य करतो. भिकारणीशी लग्न करतो. झाडूवालीला  
राजवाड्यात कामाला ठेवतो. सहा महिने उलटात. महाराणी झालेली  
भिकारीण खूप कृश होते. सतत आजारी. सारं सौंदर्य नष्ट!

राजा प्रधानास महाराणी संबंधीत सांगतो. उपाय विचारतो.

प्रधान उपाय सांगतो- महाराणीला परत भिक मागायला

पाठवा. मग बघा चमत्कार. राजा तसे करतो. एक महिन्यानंतर ती  
भिकारीण राजाला दिसते. जशीच्या तशी. पूर्वी होती तशी. सुंदर! जवळ  
प्रधान असतो.

राजा विचारतो - असे कसे झाले? ती पुन्हा नीट झाली! पूर्वीसारखी  
सुंदर दिसू लागली! रहस्य काय? मामला काय?

प्रधान शांतपणे उत्तर देतो- तिला तशाच जीवनाची सवय आहे.  
राजवाड्यातील सुख मानवले नाही. कारण क्षद्रता हा तिचा अलंकार आहे.  
तो ती दूर फेकू शकत नाही. तेवढ्यात एक सुंदर स्त्री अन्नकोठाराच्या  
हिशेबाच्या वद्या घेऊन येते. राजा तिला बघतो.

प्रधानाला विचारतो- ही कोण? हिला कधी बघीतलं नाही?

प्रधान उत्तर देतो- ही तिच झाडूवाली आहे. जी भिकारणीसोबत आली होती.

राजा विचारतो - असे कसे झाले? झाडूवाली अन्नकोठाराचा हिशेब ठेवणारी?

प्रधान उत्तर देतो- होय महाराज! झाडूवाली हा तिचा अलंकार नव्हता.  
ती तडजोड होती. पण संधी मिळताच ती बाहेर पडली! तिने स्वतःला सिद्धू  
केले आणि मुक्त सुद्धा!

जैन परंपरा मंच सिद्धू होऊ इच्छिणारांसाठी आहे. मुक्त होऊ इच्छिणारांसाठी  
आहे! ही चळवळ अहिंसेची, सत्याची, करुणेची आहे!

\*\*\*\*\*

## मुक्तीचे भय..।

रजनीश यांनी एक खूप चांगली गोष्ट सांगितली आहे. रोममध्ये एक  
लोहार होता. कैद्यांसाठी बेड्या तयार करायचा. त्याने तयार केलेल्या बेड्या  
म्हणजे काही विचारू नका. एकदम भक्तम! कुणीच तोडू शकत नव्हते. पुढे  
रोममध्ये क्रांती झाली. सर्व श्रीमंत लोकांना कैद करण्यात आले. त्यात तो  
लोहारसुद्धा होता. सर्वांना बेड्या ठोकून जंगलात सोडून देण्यात आले.  
जंगली श्वापदानी त्यांना खावे म्हणून! सर्व कैदी रडत होते. पण लोहार रडत  
नव्हता. बाकीच्या कैद्यांनी त्याला विचारले- तू असा शांत कसा? आपण  
मरणार आहोत. तू सुद्धा मरणार आहेस. पण तुला काहीच वाटत नाही?  
असे कसे? लोहाराने उत्तर दिले- काळजी करण्याचे कारण नाही. मी  
लोहार आहे. सैनिक गेले की मी बेड्या तोडतो. मला बेड्या तोडण्याची  
माहिती आहे. लोहाराचे उत्तर ऐकून सर्व जण आनंदी झाले. काही वेळाने  
सैनिक निघून गेले. कैद्यांनी लोहाराकडे आग्रह केला. चल, सोडव लवकर!  
लोहाराने प्रयत्न केला. पण बेडी तोडली जात नव्हती. मग त्या लोहाराने  
बेडीवरची सही बघितली. ती त्याचीच सही होती. सही बघून तो रङ्गू  
लागला. बाकीचे कैदी चकित झाले. त्यांनी लोहाराला रडण्याचे कारण  
विचारले. लोहार म्हणाला- ही बेडी तुटू शकत नाही. कारण ती मी तयार  
केलेली आहे. मी तयार केलेली बेडी कधीच तुटत नाही!

मी जैन परंपरेतील मातंग समाजाचे स्थान, सांगायला प्रारंभ केल्यापासून  
काही मातंग मंडळींची अवस्था अशीच झाली आहे. यातून कसे बाहेर  
पडायचे? का बाहेर पडायचे? आपणच बेड्या तयार केलेल्या!

मग बाहेर कसे पडायचे? कुणी तरी बेमालूमपणे जखडले. पण आता?  
आता तर आपणच जखडून घेतले. बेड्या आपणच तयार केलेल्या!

जैन परंपरा आपली! तीर्थकर आपले! यक्ष आपले! यक्षीणी आपले!  
आपण विद्याधर! निरनिराळ्या लेण्यांत आपल्या मूर्त्या! तरीसुद्धा... पूर्वी  
कुणी सांगितले नाही. इतके विद्रोन झाले. विचारवंत झाले. कुणी काहीच  
कसे बोलले नाही? असे प्रश्न... मुक्तीचे भय!

महावीर आणि गौतम यांच्यातील एक संवाद नमूद करतो. त्यामधील आध्यात्मिक भाग बाजूला ठेवून देत आहे-

महावीरांनी विचारले- ‘तुमने दीप देखा है?’

‘भंते, देखा है।’

‘दीप जलता है, तब क्या होता है?’

‘भंते, अंधकार के परमाणू तेज मे बदल जाते है। कमरा प्रकाशमय बन जाता है।’

वरील संवाद खूप विचार करण्यासारखा आहे. अंधःकाराचे परमाणू तेजात बदलायचे आहेत. जैन विचार, जैन तत्त्वज्ञान अंधःकाराचे परमाणू तेजात बदलणारे आहे. म्हणून शांतपणे विचार करायचा.

\*\*\*\*\*

## विचारासह आचार संस्कृती घडवतात नुसते आचार विकृती!

मातंग समाज जैन परंपरेतील समाज आहे. जैन धर्म आणि परंपरा यांचा प्राचीन काळापासून संबंध आहे. जैन परंपरेत किती मातंग समाजाचे तीर्थकर आणि यक्ष होवून गेले आहेत. या विषयावर मी लिहिलेले आहे. परंतु केवळ एकदेच सांगून उपयोग नाही. जैन परंपरा कोणत्या विचारधारेवर आधारलेली आहे. त्या परंपरेची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत. आजच्या काळात तिचे महत्त्व आहे का, हे जाणून घेणे आवश्यक आहे. कारण विचार समजले नाही तर केवळ जैन जैन म्हणून काही उपयोग नाही. असे माझे स्पष्ट मत आहे.

माझ्या दृष्टीने विचारधारेचे दोन प्रकार आहेत. एक- वैयक्तिक पातळीवर पालण्यात येणारी विचारधारा. दुसरी सामाजिक पातळीवर पालण्यात येणारी विचारधारा. वैयक्तिक पातळीवरच्या विचारधारेत आत्मा, परमात्मा, मोक्ष, नरक, साधना, आराधना अशा बाबी येतात, असे माझे मत आहे. सामाजिक पातळीवरची विचारधारा मात्र संपूर्ण समाजाशी संबंधीत असते. नि तिचे परिणाम संपूर्ण समाजावर होत असतात. समाजाचा विकास, समाजाची समृद्धी, समाजाची शांती, समाजाचे स्थैर्य या सर्व गोष्टी त्या विचारधारेवर अवलंबून असतात. त्या विचारधारेशी समाजाचे आचार जोडले नि ते विचारधारेशी सुसंगत असले तर एक सशक्त समाज उभा राहू शकतो. एक उत्तम संस्कृती निर्माण होवू शकते. विचारधारा आणि आचार यांच्यात तफावत निर्माण झाली की फक्त आचाराची संस्कृती निर्माण होते. यात कर्मकांड, व्रतवैकल्य यांना विनाकारण महत्त्व प्राप्त होते. नि तोच खरा धर्म आहे. असा समाज होतो. आचरणाला विरोध केला की धर्मावर आक्रमण झाले असे मानले जाते. (याची अनेक उदाहरणे देता येतील.) म्हणून विचार

महत्त्वाचे आहेत. मातंग समाजाला जैन परंपरेतील विचार समजून देणे. मला आवश्यक वाटते. (याचा अर्थ मला खूप समजतेय. असे नाही. अतिशय विनप्रपणे मी हे लिहित आहे.)

जैन परंपरेत एक सिद्धांत आहे ‘अनेकांतवाद’! तसा वाचताना या शब्दाचे महत्त्व समजून येत नाही. पण अतिशय मौल्यवान असा हा सिद्धांत आहे. लोकशाहीचा मूळ पाया – अगदी जगात प्रथम लोकशाहीचा मूळ पाया जैन परंपरेने रचला. असे म्हटले तरी अतिशयोक्तिचे वाटू नये.

‘अनेकांतवाद’ म्हणजे सर्वांच्या विचारांना महत्त्व. सर्वांचा विचार घेवून कृती करणे. कोणाचाही विचार दुय्यम लेखायचा नाही. सर्वांच्या मताला मोल आहे असे मानायचे. स्वतः महावीर गणराज्य संस्थेचे होते. गणराज्य व्यवस्थेत सर्वांच्या विचारांना महत्त्व दिले जात होते. सर्वांनी एकत्र यायचे. चर्चा करायची. निर्णय घ्यायचा आणि त्याची अंमलबजावणी करायची. विषय कोणताही असो. पण त्यावर विचार मात्र सर्वांनी मांडायचे. प्राचीन गणराज्य व्यवस्थेची माहिती वाचली की मी लिहित असलेल्या बाबीचा प्रत्यय येवू शकतो. आपली लोकसभा, विधानसभा, महानगरपालिका, ग्रामपंचायत या सान्या संस्था अनेकांत वाद याच सिद्धांतावर आधारित आहेत. आता त्यांचा कारभार अनेकांत वाद सिद्धांत नुसार चालतो की नाही. हे सर्वांना माहित आहेच. सिद्धांत महान असला तरी त्याची अंमलबजावणी करणारे प्रामाणिक नस्तील, तर सिद्धांत फक्त कागदावरच राहतात. असो.

आपला विचार विचाराने दुसऱ्याला पटवून देणे, दुसऱ्याचा विचार. विचाराने पटवून घेणे. आणि सत्य मान्य करणे. याला सभ्य संस्कृती म्हणतात. नि दुसऱ्याचा विचार पटत नाही म्हणून विचार व्यक्त करणाराला नष्ट करणे. म्हणजे विकृती! फक्त आचार विचारात घेतले की ही परिस्थिती समाजात निर्माण होते. हिंसा सुद्धा पवित्र वाटू लागते.

सांप्रतच्या जागतिक घटना लक्ष्यपूर्वक विचारात घेतल्या की जैन परंपरेचे सिद्धांत समजून घेता येवू शकतात. आज जगाला जैन विचारधारेची गरज आहे. मातंग समाजाला सुद्धा गरज आहे! मातंग समाज सुखी, समृद्ध व्यायाचा असेल तर समाजात सांस्कृतिक क्रांती होणे आवश्यक आहे.

\*\*\*\*\*

## ढेकणासंगे हिरा जो भंगला...

जैन विचार मंचाच्या माध्यमातून ही चळवळ चालविण्यात येत आहे ती नेतेगीरी करण्यासाठी नाही. या चळवळीला वेगळे अधिष्ठान आहे. कोणताही उथळपणा या चळवळीला मान्य नाही. मी मातंग समाजास मार्गदर्शकाच्या भूमिकेतून काही गोष्टी सांगत आहे. अर्थात हे मार्गदर्शन माझ्याशी संपर्कात असलेल्या कार्यकर्ते यांच्या साठी आहे. दुसऱ्या कुणी त्यावर विचार केला तर माझी हरकत नाही. पण अनावश्यक वाद नको. पुढे जाऊन मी असे स्पष्ट करीत आहे की, मी गुरुसारखी भूमिका बजावण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

मार्गदर्शक मार्ग दाखवतो. त्या मागाने प्रवास करायचा का नाही. हे व्यक्तिसापेक्ष आहे. पण मार्गदर्शन करताना निव्वळ शुद्ध हेतूने करावे. याची मला जाणीव आहे. त्यामुळे मातंग समाजाचे अहित होईल. अशी कोणतीही कृती मी करणार नाही. यापूर्वी कधी केली नाही. पुढे सुद्धा करणार नाही.

गुरु त्याला ज्ञात असलेले ज्ञान प्रदान करीत असतो. इथे महत्त्वाचे शब्द म्हणजे ‘त्याला ज्ञात असलेले ज्ञान’ लक्षात असू यावे. कारण इतर कोणाकडे त्यापेक्षा वेगळे आणि श्रेष्ठ ज्ञान असू शकते. त्यामुळे मी सांगत आहे तेच खरे असे प्रतिपादन करणे आडमुठेपणाचे असते. तसा आडमुठेपणाचे वर्तन मी करणार नाही.

मार्गदर्शक आणि गुरु यांच्या भूमिका खूप समजून घेण्यासारख्या असतात. कुणी तरी आपल्याला विचारायला येईल कुणी तरी शिष्य होईल. मग आपण बोलू. असे मार्गदर्शकास, गुरुस असे करता येणार नाही. भगवान महावीर यांनी आठ साधने सांगत असताना एका ठिकाणी म्हटले आहे की, सर्व कळत असून जो गप्प बसतो. ज्ञान असून ज्ञान प्रदान करीत नाही. तो एक प्रकारे चूक करीत असतो.

मातंग समाज जैन परंपरेतील समाज आहे. जैन परंपरा मातंग समाजाच्या जीवनात अमुलाग्र परिवर्तन घडवू शकते. एक सांस्कृतिक ओळख देऊ शकते. असे माझे मत आहे. सांस्कृतिक ओळख म्हणजे किरकोळ बाब नाही. संपूर्ण मानसिकता बदलते. वैचारिक बदल होतो. (उदाहरणार्थ- रोजीरोटीसाठी शहरात येणारा मातंग समाजाचा माणूस झोपडपट्टीत घर घेतो. पण दुसरा (आलेला) एखादा माणूस बच्या वसाहतीत घर घेतो. किंवा पूर्णपणे स्थिर झाल्याशिवाय कुटुंब आणत नाही. असे का करतो? याचा विचार सूक्ष्मपणे केला पाहिजे. उत्तर नक्की मिळेल.) जीवनशैलीत परिवर्तन झाल्याशिवाय समाजात परिवर्तन शक्य नाही. तसं हे काम कठीण आहे. जीवनशैली बदलणे! आपण मुलांसमोर सहजपणे शिवी देतो. मूल ऐकत आहे याचे भान आपल्याला नसते. मग मूल शिवी देऊ लागते. आपल्याला काही वाटत नाही. सारे सहज! पण तेच मूल शाळेत किंवा इतर मुलांसमोर शिवीचा वापर करते, तेहा एकदम परिस्थिती बदलते. शिवी ऐकणारा सगळं ताडतो. उगम कुठून आहे ते त्याला समजते. आर्थिक परिस्थिती बदलली. पैसा आला; पण तो तुम्ही कशासाठी वापरत आहात त्यावरून ठरते. कोणता थर! किती उंची! तुम्ही कोणाची सोबत घेता. कोणाच्या सहवासात रहाता. त्यावरून समजते. तुम्ही कुठे आहात ते! सत्याची संगत कराल, तर तुम्हाला सत्य प्रिय वाटेल. असत्याची संगत कराल, तर असत्य प्रिय वाटेल! तुकाराममहाराज यांचा खूप चांगला अभंग आहे :-

देकणाचे संगे हिरा जो भंगला।

कुसंगे नाडला तैसा साधु।

ओढाळाच्या संगे सात्विक नासली।

क्षण एक नाडली समागमे।

डांकाचे संगती सोने हीन जाले।

मोल ते तुंटले लक्ष कोटी।

विषाने पक्काने कडू जाली।

कुसंगाने केली तैसी परी।

देकणाची संगत कराल तर हिरेण हरवून बसाल. हिन्याच्या संगतीत ढेकून हिरा बनत नाही! कमाल आहे तुकाराम महाराजांच्या बुद्धीची! कोणत्या

प्रयोगशाळेत संशोधन केले माहीत नाही! पण संशोधन चकित करणारे! आपण कोणाचा विचार स्वीकारत आहोत. आपल्याला समजले पाहिजे.

जीवनशैलीत क्रांती झाली पाहिजे. जगण्याच्या पद्धतीत! जैन तत्त्वज्ञान नेमके हेच शिकवते! क्रांती!! संपूर्ण क्रांती! क्रांती हा शब्द नीट समजून वापरला जात नाही. माझ्या मते महात्मा गांधी यांनी केली ती क्रांती आणि माओने केला तो बदल! गांधींनी समोरच्याला इजा न करता आपले म्हणणे मान्य करायला लावले. माओने बंदूक समोर धरून आपले म्हणणे मान्य करायला भाग पाडले. गांधी आणि माओ प्रचंड तफावत.

वाचा, मन, विचार, बुद्धी, आहार, विहार सगळीकडे क्रांती! तुम्हाला अनुभव येर्इल की, सुख, समृद्धी तुमची प्रतिक्षा करीत आहे. मग तुमच्या कडे प्रश्न असणार नाहीत. उत्तरे असतील. उत्तरे असली की प्रश्न पळून जातात. थांबत नाहीत!

जैन तत्त्वज्ञान उत्तर देणारे तत्त्वज्ञान आहे! समजून घेणे आवश्यक आहे! जीवन फुलायला लागेल. बहर येर्इल. आनंदाचा सुगंध दरवळू लागेल. ढेकणाचे तत्त्वज्ञान आत्मसात कराल तर हिरत्व गमवून बसाल! काच बनाल! प्रकाशवाटेवर पाऊल चला मी एक शब्दचित्र उभे करतो. गावात, खेळ्यात, शहरातील वसाहत. कुठल्या तरी झाडाखाली बसलेली माणसे. पत्ते खेळत. झाड किंवा पार नसेल तर एखाद्या घराच्या आडोशाला बसलेली पुरुष मंडळी. त्यात तरुण असतात. काही वयस्करसुद्धा असतात. तिथेच लहान मुले खेळत आहेत. कळकट-मळकट चेहेरे असलेली! काही मुले पत्यांचा डाव बघत उभी! स्थिया बसलेल्या. काही गप्पा मारत आहेत. काही मोठ्या आवाजात बोलत आहेत. कुठल्या तरी घरातून ओरडण्याचे आवाज. कदाचित भांडण. कदाचित केवळ जोराची चर्चा. एक दोघे प्यालेले. एकमेकाला सावरत चालत आहेत. शून्यात शिव्या देत आहेत. मारामारी. गटारे वाहत आहेत. माश्या घोंगावत आहेत. काही प्राणी फिरत आहेत. बसकी. तुटकी, मोडकी घरे. या अशा वातावरणातून तुम्हाला बाहेर पाडावेसे वाटत नाही? मला वाटते. नक्की वाटत असेल. माझी खात्री आहे, नक्की वाटते! म्हणून तुम्ही जो थोडा दिलासा देईल, थोडे आश्वासन देईल, थोडे तुम्हाला आपलं करण्याच्या प्रयत्न करील. अमिष दाखविल. त्यांच्या मागे

तुम्ही धावत जाता. तो खरा आहे, खोटा आहे. याची तपासणी तुम्ही करीत नाही. तुम्ही विश्वास ठेवून मोकळे होता. कारण तुम्हाला बाहेर पडायचे असते! नसते राहायचे तुम्हाला दलदलीत! घर देतो, कर्ज देतो, आरक्षण देतो, किती आश्वासने. आपले परके. सगळेच आश्रवासने देतात... तुम्हाला ओढ लागली आहे बाहेर पडण्याची! अस्वस्थ आहात! बेचैन आहात! तुमच्यातील सारेच अस्वस्थ, बेचैन असतील. असेही म्हणता येणार नाही! काहीना हे सगळे इतके अंगवळणी पडले आहे की यांच्यापेक्षा दुसरा मार्ग असू शकतो. यावर ते विचार करतच नाहीत.

जैन परंपरेत संदर्भ आढळतात. मातंगक्रष्णींनी ब्राम्हणांना मार्ग दाखवला.-

**दिव्य भो! किसिं किसेज्जा, णेवप्पिणेज्जा, मातंगेण  
अरहता इसिणा बुइतं!**

(मी मातंग क्रष्णी असे सांगत आहे की दिव्य ज्ञानाची

शेती करा.) मी आध्यात्मिक अर्थ बाजूला ठेवून हे लिहित आहे. मातंग क्रष्णींनी ब्राम्हणांना काय सांगितले? याचा विचार करण्यापेक्षा आपण आपल्या पद्धतीने तो विचार समजून घेणे आवश्यक आहे. आपल्यासाठी दिव्यज्ञान म्हणजे आपली आपल्याला ओळख होण. एकदा ती ओळख झाली की मात्र आपण प्रकाशाच्या वाटेवर पाऊल ठेवले. असे समजावे. आपल्याला मार्ग सापडला. असं समजावं.

माझं लिहिणं, माझे विचार समजणं कठीण आहे, असे काही लोकांनी म्हटले; पण ते म्हणतात ते खरे नाही. मी अतिशय साधं सोपं असं सांगत आहे. मी एवढेच करीत आहे की राजहंसाला त्यांच्या खन्या अस्तित्वाची जाणीव करून देत आहे. आज मातंग बदकाच्या तळ्यात आहे. बदकाच्या सानिध्यात आहे. त्यामुळे तो स्वतःला ओळखू शकत नाही.

राजहंस दूध आणि पाणी यातली तफावत चाणाक्षणे जाणतो. तेच त्यानं जाणावं. हीच तर माझी आणि माझ्या सहकाऱ्यांची तळमळ आहे.

आपण जैन!

आपली परंपरा जैन!

आपली प्रकाश वाट जैन!

\*\*\*\*\*

## शब्दचित्र दुसरे...

प्रा. जाधव, प्रा. लोखंडे, प्रा. अवघडे, प्रा. साठे, प्रा. बर्वे, प्रा. रणदिवे, प्रा. देव, डॉ. क्षिरसागर, डॉ. कसबे, डॉ. माने, डॉ. वाघमारे, डॉ. लोंदे, ड. उबाळे, ड. मिसाळ, ड. साळवे, ड. भिसे अशी नावे आहेत. शिक्षणक्षेत्र, वैद्यकीय क्षेत्र, न्यायक्षेत्र, आधुनिक तंत्रज्ञान, अभियांत्रिकी, व्यवसाय अनेक क्षेत्रात मातंग समाजातील माणसे आहेत. आणि त्यातल्या बहुतांश लोकांनी फक्त गुणवत्तेच्या जोरावर संबंधित क्षेत्रात प्रवेश केलेला आहे. खूप लोकांना हे माहीत नाही. आणि ती मंडळी सुद्धा माहिती करून देण्याच्या भानगडीत पडत नाहीत. कारण त्यांना जुनी ओळख नकोय. यात त्यांची काही चूक नाही. प्रकाशात आल्यावर अंधारात का जायचं? कधी कधी त्यांची माहिती होते. आणि मग त्यांना चळवळीत येण्याचा आग्रह केला जातो. ते आले नाहीत, तर टिका केली जाते. असो!

जैन विचार मंच स्थापन झाल्यापासून ही मंडळी संपर्कात येत आहेत. त्यांना एक वेगळा दीपक दिसू लागला आहे. कारण त्यांना माहीत आहे. दीपक प्रज्वलित झाला तर प्रकाश पडणार! प्रकाश कोणाला नकोय?

\*\*\*\*\*

## निर्मात्यांचा स्मृतीभ्रंश

मातंग समाजातील काहे मंडळीना प्रश्न पडलेला आहे. मी जे लिहितो आहे ते सत्य आहे का? संदर्भ दिले. ग्रंथाचे नाव, पान क्रमांक दिला तरी त्यांना विश्वास बसत नाही. पुन्हा पुन्हा तोच प्रश्न- हे सत्य आहे का? हिंदी चित्रपटात स्मृतीभ्रंश झालेल्या नायक, नायिकांच्या कथा दाखविण्यात येतात. कुठल्या तरी घटनेमुळे नायक किंवा नायिकेची स्मृती जाते. तिला किंवा त्याला काही आठवत नाही. आपण कोण, आपले नाव काय, कुरून आलो, आपले नातेवाईक कोण काही म्हणजे काही आठवत नाही. कुणी आठवण करून दिली तरी आठवत नाही. नि विश्वास बसत नाही. तशीच गत मातंग समाजाची झाली आहे. मातंग आणि जैन?(!) खरेच वाटत नाही! मोठ्या कोऱ्यात अडकलेत! रस्त्यावर भिक मागणाऱ्या भिकाऱ्याला तू कोट्यवधी संपतीचा मालक आहेस असे सांगितल्यावर त्याची जी अवस्था होईल तसेच काहीसे मातंग समाजातील मंडळीचे झाले आहे. त्यात भर घालायला दुसरी मंडळी. ज्यांना इतिहासाची माहिती नाही. ते मातंग समाजातील या मंडळीना नको ते प्रश्न विचारून भंडावून सोडणार. काही लोक प्रश्न विचारतात- एवढे महान डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर त्यांनी याविषयी लिहिले नसते का? महात्मा फुले यांनी लिहिले नसते का? असे प्रश्न विचारणार. या प्रश्नाला काय उत्तर देणार हे लोक? पण जे बाबासाहेबांना सापडले नाही. महात्मा फुले यांना सापडले नाही. ते इतर कुणाला सापडणार नाही. असे थोडेच आहे. आणि एखाद्याला पुराव्यासह सापडले तरी ते खोटे म्हणायचे का? आणि खोटे म्हटले म्हणून सत्य असत्य ठरेल का?

जैन परंपरेतील पहिले तीर्थकर क्रष्णभद्रेव. क्रष्ण देवाचे नातू विनामी. विनामीचा पूत्र मातंग. विनामीचे पूत्र मातंग यांच्यासून मातंग वंशाची

सुरुवात झाली. सातवे तीर्थकर सुपार्श्वनाथ मातंग. तीर्थकर म्हणजे कोण? सर्व विकारावांवर विजय मिळविलेला. ज्ञान संपन्न. सर्व जगातला समानतेचा संदेश देणारे. शिकवण देणारे. मानवतेचा विचार देणारे. महान तत्वज्ञानाचे निर्माते. जैन ग्रंथामध्ये याचे अनेक पुरावे आहेत. फक्त तीर्थाकारच नव्हे तर मातंग यक्ष, मातंग यक्षिणी आहेत. सिंधू संस्कृतीमध्ये सापडलेल्या काही बाबी सुद्धा याची साक्ष देत आहेत. हे नाकारायचे म्हणजे मातंग यांचे प्राचीन अस्तित्व अमान्य करण्यासारखे आहे. मातंग समाजातील काही मंडळी असे करीत असतील तर ते मातंग समाजाची दिशाभूल करीत आहेत. इतकेच नव्हे तर ही मंडळी मातंग समाजाचे शत्रू आहेत. असे म्हटले तर चुकीचे नाही.

मातंग जैन परंपरेतील आहेत, हे परम सत्य आहे. आम्हाला त्याचा अभिमान आहे. कृष्णाला घडवणारे सांदिपनी (या नावाची गमत सांगतो. केरसुणी कोणत्या झाडापासून बनवतात? मग त्याचपासून संदिपानी क्रषी.) मातंग होते. याचा अभिमान बाळगला तर बिघडले कुठे? ज्या मातंग समाजातील मंडळीना हे पटत नसेल ते ‘बेड्यांना’ अलंकार समजत आहेत. नि ज्यांना हे महानपण पोटदुखी होत असेल तर आमचा ईलाज नाही! काही म्हणतात हे सांगून उपयोग काय? मग कुणाचाच इतिहास सांगून उपयोग काय? यांनी हे केले. ते केले. हे तरी का सांगायचे? त्यावर चारच तरी का करायची? मान्य तरी का करायचे? खूप प्रश्न विचारता येतील. असो!

मातंग समाज भगवान महावीर यांच्या अगोदर पासून आहे. म्हणजे प्राचीन आहे. हे जैन सुद्धा मान्य करतात.!

एक मात्र खरे की आपण महान तत्वज्ञानाचे निर्माते आहोत. आपला स्मृती भूषा झालेलं आहे. आपण या स्मृती विस्मरणातून बाहेर यायला हवे!

जैन विचार मंच हेच काम करीत आहे. याच पवित्र उद्देशाने आम्ही कामाला सुरुवात केली आहे.

कुणी निंदा. वंदा.!

या विषयात कुणी तज्ज असतील आणि प्रामाणिक चर्चा करणार असतील तर आम्ही जरूर चर्चा करू.

\*\*\*\*\*

## सर्व तीर्थकर सारखे!

मी मला माहीत आहे त्याप्रमाणे आणि माझ्या कुवतीनुसार जैन तत्त्वज्ञानाची माहिती लिहित आहे. अहिंसा, सत्य, अनेकांतवाद यावर मी लिहिले. जैन ध्वजाची माहिती लिहिली. प्रत्येक रंग, चिन्ह, त्यामागील हेतू, विचार यासंदर्भात लिहिले. आता थोडे पुढे-

जैन परंपरा ही तीर्थकरांची परंपरा आहे. चोवीस तीर्थकर झाले. महावीर चोवीसाबे तीर्थकर. सर्वांच्या प्रतिमा बघितल्यावर एक बाब लक्षात येते. सगळे तीर्थकर सारखे दिसतात. शांत, प्रसन्न. पद्मासनात बसलेले. सगळे सारखे! कोणते क्रष्णभद्रेव, कोणते पार्श्वनाथ, कोणते महावीर. लवकर समजून येत नाहीत. अडिच ते तीन हजार वर्षांपूर्वीची परंपरा! तीर्थकरा आशीर्वाद देत नाहीत. शांत बसलेले. आशीर्वाद देत नाहीत. आणि द्यावा तरी का? ज्ञान दिले. मार्ग दाखवला. प्रकाशाची ओळख करून दिली. जीवनाचे सार सांगितले. सारे काही दिले. मग आशीर्वाद कशासाठी? आपण काही करायला नको का? काही स्वतः करायला नको का? समजून घ्यायला नको का? काय समजले त्याचा प्रत्यय घ्यायला नको का? हिंदू धर्मात अवतार कल्पना आहे. कुणी तरी येईल. जन्म घेईल आणि आपले सर्व त्रास दूर करील. सर्व संकटातून मुक्त करील. आणि सांगितले तसेच आहे. यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति... वगैरे! म्हणजे होऊ घ्या. जितके भयंकर घडायचे ते घडू घ्या. मी येणारच आहेच! वाट बघा! प्रतीक्षा करा! असे आश्वासन प्राप्त झालेले. मग काळजी कसली? चिंता कसली? आपले ओळे दुसरा उचलणार आहे! आपले काम निवांत राहाणे!

जैन परंपरा असे सांगत नाही. तीर्थकर असे सांगत नाहीत. आश्वासन देऊन भरवशावर रहा. असे सांगत नाहीत. ज्ञान दिले. मार्ग दाखवला. पुढे

तुम्ही स्वतः सगळे करायचे. आशीर्वाद मागायचा नाही. अतिशय मूलभूत गोष्टीचे ज्ञान दिले. ते कसे समजून घ्यायचे हे ज्याचे त्याने ठरवायचे!

महावीरांनी शिष्यांना सांगितले रोज एकच घरी भिक्षा मागू नका. त्यामुळे भिक्षा देणाऱ्याला रोजचा त्रास होईल. कदाचित त्याचा अहंकार जागा होईल. आपल्या घरी मुनी येतात. म्हणजे आपण कुणी तरी विशेष आहोत. असे तो समजेल. कदाचित मुर्नींनी आनंदी व्हावे म्हणून चांगले पक्कान्न करेल. तुम्ही त्या पक्कान्नाच्या मोहात पडाल. म्हणून रोज वेगवेगळ्या घरी भिक्षा मागा. देणाराला त्रास नको. घेणाराला मोह नको. महावीरांनी सांगितले. जबाबदारी घेतली नाही. काय होऊ शकते ते सांगितले. जबाबदारी नाही!

अहंकार, असत्य, अज्ञान, अविचार यापासून दूर राहायला सांगितले. शिकवले. पण ते सुद्धा फार वेगळ्या पढूतीने!

एक माणूस साधूकडे गेला. नमस्कार करून म्हणाला -

माणूस- मला सर्व ज्ञान झाले. मी अहंकार, असत्य, अज्ञान, अविचारापासून मुक्त झालो.

साधू- उत्तम! खूप छान!

एवढे बोलून साधूने डोळे बंद केले. ध्यान लावले.

माणसाला मोठे विचित्र वाटले. साधू पुढे काही बोलले नाही. आशीर्वाद नाही की मार्गदर्शन नाही.

माणूस- मी एवढा ज्ञानी झालो. पण तुम्ही काहीच बोलला नाही.

साधू- बोललो. उत्तम! खूप छान!

माणूस- एवढेच? मला वाटते तुम्ही खरे साधू नाही किंवा मी सांगितले ते तुम्हाला सत्य वाटले नसावे.

साधू- कदाचित!

माणूस- कदाचित म्हणजे? मी सत्य बोलत आहे!

साधू- कदाचित!

माणूस- मला तुम्ही साधू वाटत नाही.

साधू- मी साधू नाहीच! मी चोर आहे. साधूचा वेशभूषा करून मी पोलिसांना चकवत आहे.

माणूस- पण मी पोलिसांना बोलवणार. तुम्हाला पकडून देणार!

साधू- तसे केले तर तू श्रीमंत होण्याची संधी गमावशील.

माणूस- कशी ?

साधू- माझं एक तत्त्व आहे. मी चोरी केलेल्या चोरीतील काही हिस्सा मला प्रथम भेटणाऱ्या व्यक्तीस देत असतो. आज प्रथम तू भेटलास. मी बसलो आहे, त्या आसनाखाली हिरे आहेत. त्यातील काही मी तुला देणार होतो.

माणूस- ठीक आहे. नाही बोलवत पोलिसांना. आटपा लवकर. काय द्यायचे ते द्या !

साधू- एवढे अधीर होऊ नका. हिरे देतो. पण थोडे बसा... काही बाबी समजून घ्या... तुम्ही अहंकारातून मुक्त झालेला नाही. कारण तुम्ही स्वतः ते सांगितले; पण ते सांगताना तुमच्या देहबोलीतून जाणवत होते. त्यामुळे तुम्ही असत्य कथन करीत होता. तुम्ही ज्ञानी असता तर मी चोर आहे की साधू हे तुम्ही ओळखले असते. पण तुम्ही ओळखले नाही. म्हणजे तुम्ही अज्ञानी आहात. आणि माझ्याकडील हिरे चोरीचे आहेत. हे सांगून सुद्धा तुम्ही ते स्वीकारायला तयार झाला. म्हणजे तुम्ही अविचारी आहात. मी चोर नाही. मी साधू आहे. मी तुम्हाला प्रकाश दाखविण्यासाठी असत्य बोललो. पण ते माझे मी पाहीन! पण तुम्ही गैरसमजात आहात. भ्रमात आहात. तुमच्यापासून प्रकाश दूर आहे.

माणूस- क्षमा करा. मी चुकलो. मी काय करू?

साधू- तुम्ही ठरवा!

हे असं!

जबाबदारी नाही!

तुम्ही तुमचे ठरवा.

कुणाची प्रतिक्षा करू नका!

मातंग समाजासाठी हाच संदेश!

\*\*\*\*\*

## ऋषभदेव यांची राज्य व्यवस्था....

‘जिस प्रकार सूर्य अपनी रश्मियों द्वारा जलाशयो, वनस्पतियों और धरातल से उन्हे बिना किसी प्रकार की प्रत्यक्ष हानि पहुँचाए थोडा-थोडा जल बाष्प के रूप में खिंचता है, उसी प्रकार राज्य के संचालन के लिए, राष्ट्र की शासन व्यवस्था को सुचारू रूपसे चलाने के लिए प्रजा से थोडा थोडा कर लिया जाए और जिस प्रकार सूर्य द्वारा बाष्प के रूप में ग्रहण किये हुए जल को वर्षा क्रतू में बादल समान रूपसे सर्वत्र बरसा देते है, उसी प्रकार प्रजासे कर रूप में ग्रहण किये हुए उस धन को प्रजा के हित के कारों में खर्च किया जाय। प्रजा को बिना किसी प्रकारका कष्ट पहुँचाए तुम्हे सूर्य की किरणों के समान प्रजा से कर के रूप में धन एकत्रित करना है। और बादलों की तरह समष्टि के हित के लिये ही उस एकत्रित धन राशी का व्यय करना है।’ (जैन धर्म का मौलिक इतिहास, पान क्रमांक ३५, आचार्यश्री हस्तीमलजी महाराज) भगवान ऋषभदेव यांनी त्यांच्या मंडलीक राजे, सरदार यांना केलेले मार्गदर्शन. याला आज्ञा सुद्धा म्हणता येऊ शकते.

ऋषभदेव यांच्या आज्ञेचे स्मरण होण्याचे कारण आहे. परवा आपल्या संसदेत अविश्वास प्रस्ताव सादर करण्यात आला होता. त्यावर चर्चा झाली. खरं म्हणजे संसद भारतीय लोकशाहीचे महान प्रतिक. प्रतिबिंब म्हणावे का? मला वाटते प्रतिबिंब हा शब्दच वापरावा. अर्थात् प्रतिबिंब हा शब्दसुद्धा सर्व बाबी स्पष्ट करू शकत नाही. प्रतिबिंब म्हणजे फक्त बाह्य गोष्टी स्पष्ट करणारे. बाहेरच्या गोष्टी. अंदरकी बात प्रतिबिंबातून समजून येत नाही. असो. परंतु या चर्चेपुरता प्रतिबिंब हाच शब्द वापरतो. तर त्या दिवशी सरकारच्या विरुद्ध अविश्वास प्रस्ताव सादर करण्यात आला. प्रस्तावावर चर्चा करताना श्री. राहुल गांधी यांनी आपले भाषण संपल्यावर पंतप्रधान

श्री. नरेंद्र मोदी यांना मिठी मारली. आणि आपल्या जागेवर बसताना नेत्रपळव केले. मग पंतप्रधान यांनी आपल्या भाषणात नक्कल केली. यावर काही भाष्य करण्याची गरज नाही; पण एक नक्की की, संसदेच्या गंभीरतेला लक्षात घेता, हे योग्य नव्हते. याच चर्चेत श्री. राजनाथ सिंह यांनी सप्राट चंद्रगुप्त यांचा संदर्भ दिला. सप्राट चंद्रगुप्त जैन होते. हे त्यांनी आवर्जून सांगितले. लोकशाहीची परंपरा आमच्या देशात किती प्राचीन आहे. हे त्यांनी मोठ्या अभिमानाने सांगितले. पण प्राचीन परंपरेनुसार गांभीर्य राखले जात नाही. हे सांगायला बहुतेक ते विसरले असावेत. या सर्व घटनांनी मला भगवान क्रष्णभद्रे यांचे स्मरण करून दिले. त्यांच्या राज्यव्यवस्थेचे स्मरण करून दिले.

भगवान महावीर चौबीसावे तीर्थकर. ते अडीच हजार वर्षांपूर्वी होऊन गेले. क्रष्णभद्रे पहिले तीर्थकर. म्हणजे कमीत कमी महावीर यांच्या पूर्वी अडीच हजार वर्षांपूर्वी. म्हणजे पाच हजार वर्षांपूर्वी जैन परंपरेतील राजे, सप्राट जनतेची कशी दक्षता घेत होते. जनतेविषयी ते किती जागरूक होते. प्रजेची काळजी कशी घेत होते. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे क्रष्णभद्रे यांच्या आज्ञा. सूर्य ज्याप्रमाणे धरतीवरील जलाशयातून, वनस्पती मधून पाणी घेत असताना त्यांना कोणत्याही प्रकारची इजा न, कोणत्याही प्रकारची इजा न करता हे महत्वाचे. तर इजा न करत पाणी शोषून घेतो. त्या प्रमाणे राज्य चालविण्यासाठी लागणारा कर जनतेकडून घ्यावा. तसेच सूर्य जसा वर्षा क्रतूत घेतलेले बाष्य पाण्याच्या स्वरूपात परत करतो. तसे जनतेच्या कल्याणासाठी कराचा वापर करावा. काय सांगत आहे ही आज्ञा? पाच हजार वर्षांपूर्वी सुद्धा ‘कर’ ही योजना होती. आणि तो कर जनतेच्यासाठी वापरावा, असा नियमसुद्धा होता. जिथे कर आला. तिथे अर्थ शास्त्रसुद्धा आले. म्हणजे त्या काळातील जैनांना अर्थशास्त्र माहीत होतं. कर वसूल कसा करावा. यासाठी एक उपमा दिली आहे. धरतीवरील पाणी सूर्य शोषून घेतो. आणि पावसाच्या स्वरूपात परत करतो. यामागील विज्ञान त्या काळात माहित होते. पाऊस पडतो. एवढेच नाही. तो कसा पडतो. याचे वैज्ञानिक कारण शोधून काढले होते. निसर्ग सुद्धा देणे आणि घेणे. असा व्यवहार करतो. पण निसर्गाचा व्यवहार किती प्रामाणिक. घेतले तसे द्या. घेतल्यानंतर

द्यायचं विसरू नका. ही जैन परंपरा आहे. जैन विचार आहे. जैन तत्त्वज्ञान आहे. पाच हजार वर्षांपूर्वी. क्रष्णभद्रेवांनी सांगितली. उर्वरित जग या विचारांपर्यंत पोहोचले सुद्धा नसेल त्या काळात!

जैन परंपरेविषयी सध्या जी चर्चा ऐकायला मिळते. तिच्या सीमा खूपच लहान करून ठेवल्या आहेत. या परंपरेतील मंडळी भगवान महावीर यांच्यापासूनच सुरुवात करतात. आणि तिथेच थांबलेले दिसतात. परंतु जैन परंपरेचा व्यास खूप विशाल आहे. त्या साठी आणखी मागे जाणे गरजेचं आहे. फक्त आध्यात्म एवढेच या परंपरेत नाही. त्या पेक्षा आणखी खूप काही या परंपरेत आहे. लोकशाही ही शासन व्यवस्था निर्माण करणारे जैन होते. लोकांनी, लोकांसाठी, लोकांकडून चालविलेले राज्य म्हणजे लोकशाही. असे अब्राहम लिंकन म्हणाले. तेच आम्ही धरून बसलो. तेच शिकतो. तेच शिकवतो. अब्राहम लिंकन यांच्या अगोदर हजारो वर्षांपूर्वी हे जैन परंपरेने सांगितले आणि त्याची अंमलबजावणी केली.

मानवाचे कल्याण फक्त आत्मसुख प्राप्त झाले की होते. एवढी एकच बाब महत्वाची वाटून उपयोग नाही. ऐहिक बाबी तेवढ्याच महत्वाच्या आहेत. वातावरणातील बदल लक्षात येताच पक्षी एक देश सोडून दुसऱ्या देशात जातात. याचे कारण काय? तर या सुंदर जगात त्यांना जगायचे असते. मग मानवाला जगायचे नसते का? नक्की जगायचं असते. एकदम पकं! मग त्याचं जगणं सहज होणे आवश्यक नाही का? आवश्यक आहे. म्हणून त्या काळात क्रष्णभद्रे यांनी ते जगणं जाणलं आणि मानवाच्या हिताच्या गोष्टी अंमलात आणल्या. सांगितल्या. त्या प्रकाशात येणे गरजेचं! सूर्य घेतो आणि परत देतो. अतिशय सुंदर कल्पना. या एका कल्पनेने सारे विश्व व्यापले आहे. थोडा विचार केला की लक्षात येईल.

सूर्य घेतो आणि परत देतो!

\*\*\*\*\*

## जैन परंपरा : जय जिनेन्द्र म्हणजे काय ?

मला काही लोकांनी प्रश्न विचारला आहे. अर्थात जैन मंडळीनी नाही. दुसऱ्या मंडळीनी. ‘जय जिनेन्द्र’ म्हणजे काय ? जेव्हापासून मी जैन विचाराशी जोडला गेलो. माझ्या बरोबर काही सहकारी जोडले गेले तेव्हा पासून सतत अनेक प्रश्न विचारले जात आहेत. काही खरोखरची उत्सुकता म्हणून विचारले जातात. काही माझे ज्ञान तपासण्यासाठी विचारले जातात. काही खोडसाळपणे विचारले जातात. मी मात्र माझी भूमिका ठरवली आहे. प्रत्येक प्रश्नाला उत्तर देण्याच्या भानगडीत पडायचे नाही. कारण प्रत्येक प्रश्नाला उत्तर देणे माझ्यावर बंधनकारक नाही. परंतु ज्या प्रश्नाचे उत्तर द्यावे, असे वाटते. त्याचे उत्तर मात्र मी देतो. ते उत्तर खूप सरळ असते. ते मान्य करावे, स्वीकारावे. असा माझा कधीच आग्रह नसतो. हे माझे उत्तर एळूदेच. बाकी काही नाही.

‘जय जिनेन्द्र’ म्हणजे काय ? जय जिनेन्द्र म्हणजे ज्याने आपल्या सर्व इंद्रियावर विजय मिळविला आहे. इंद्रियांना जिंकलेले आहे. तो जिनेन्द्र. हा सर्व साधारण अर्थ. काही विचारवंताच्या मते. तीर्थांकाराना नमस्कार म्हणजे जय जिनेन्द्र. कारण त्यानी सर्व विकार, इंद्रिये जिंकलेली असतात. काहींच्या मते तीर्थांकारच नव्हे तर सर्व इंद्रियांना जिंकणारे कुणीही. ज्यांनी आपली इंद्रिये जिंकली आहेत ते सर्व. आपापल्या समजुतीनुसार, पद्धतीनुसार अर्थ आहेत. ज्याने ज्या दृष्टीकोनातून विचार केला त्याप्रमाणे त्याचा अनुभव. त्याचा अर्थ. परंतु हे अर्थ एकदम विरोधी वगैरे नाहीत. उलट समान आहेत. एकमेकाच्या जवळ येणारे आहेत. जय जिनेन्द्र म्हणजे कोण्या एकाचा जयजयकार नाही. सर्वांचा जयजयकार. जे-जे पात्र आहेत त्यांचा जयजयकार. हे चांगले आहे. उत्तम आहे. यामधून जो संदेश दिला जातो तो महत्त्वाचा.

जय जिनेन्द्र म्हणून जयजयकार तर होतोच. त्याच बरोबर आठवण करून दिली जाते की आवरा. थोडे आवरा. नुसते आवरा नव्हे तर सावरा सुद्धा. काया, मन, विचार, बुद्धी, कुठे भरकटत नाही ना ? बघा. लक्ष ठेवा. ते आहेत तुमचे. पण ते तुमचे मालक का तुम्ही त्यांचे ? असा प्रश्न, अशी परिस्थिती कधी उद्घवेल ते सांगता येत नाही. म्हणून जय जिनेन्द्र. स्मरण करून देण्यासाठी.

जैन परंपरेचा अभ्यास करीत असताना मला काही बाबतीत थोडे वेगळे अर्थ लावावेसे वाटात. इंद्रियांना जिंकणे म्हणजे काय ? दुसऱ्या भाषेत इंद्रियांना हरवणेच ना ? आता जिंकणे-हरवणे असे शब्द आले की तिथे संघर्ष आलाच. लढाई आलीच. युद्ध आलेच. संघर्ष, लढाई, युद्ध हे शब्द तसे सोपे नाहीत. ते काही तरी संपण्याचा संकेत देतात. आणि ते काही तरी संपते. ते नैसर्गिक पद्धतीने संपत नाही. तर ते संपवावे लागते. कृत्रिमपणे संपवावे लागते. आता कृत्रिमरीत्या एखादी गोष्ट संपवणे, सोडणे, नष्ट करणे म्हणजे थोडे अवघडच. कारण सारे समूळ नष्ट होईल याची खात्री नसते. काही शिळ्क राहणार नाही. असे सांगता येत नाही. थोडे अवशेष शिळ्क राहू शकतात. शिळ्क राहिलेले परत कधी तरी उगवू शकतात.

दोन माणसात, दोन देशात शास्त्राद्वारे केले जाणारे युद्ध, केली जाणारी लढाई वेगळी. केला जाणारा संघर्ष वेगळा. पण जेव्हा आपणच आपल्याशी युद्ध करतो. आपल्याशी लढाई करतो, संघर्ष करतो तेव्हा मात्र खूप अवघड परिस्थिती निर्माण होते. एकदम कठीण. आपणच आपल्याला हरवायचे ? आपणच आपल्याला जिंकायचे ? हे काय ? विचित्रच ! संत तुकाराम महाराज म्हणाले ‘आपुलाच वाद आपल्याशी’ तुकाराम महाराजाच्या या तीन शब्दांचे अर्थ लावता लावता शतके उलट चालली आहेत. अनेक अर्थ निघतात. अजूनही निघतील. आपुलाच वाद आपल्याशी ! स्वतःला समजून घेण्यासाठी वाद. तोही स्वतः शीच. आपणच शोध घ्ययचा आपले वैरी कुठे कुठे आहोत ? आणि सापडले तर त्या वैन्यांचा नाश करायचा. आकाशाच्या उंचीचा विचार. अनंत ! आपुलाच वाद आपल्याशी !

जैन परंपरेतील ‘जय जीनेन्द्र’चा अर्थ संत तुकाराम महाराजांना सूक्ष्मपणे कळला होता. ते ‘जय जिनेन्द्र’ म्हणाले नसतील. पण जय जीनेन्द्राचा अर्थ

त्यांना समजला होता आणि त्यांनी तो व्यक्त केला. मी ‘व्यक्त’ असा शब्द मुद्दाम वापरला आहे. कारण ‘सांगितला’ हा शब्द योग्य नाही. व्यक्त हाच शब्द योग्य आहे. कारण महावीर कधी सांगत नाहीत. तुकाराम महाराज कधी सांगत नाहीत. सूर्य किरणे उधळीत असतो. ते त्याचे व्यक्त होणे असते. ज्यांना हवे त्याने प्रकाशत यावे. निमंत्रण नाही. आमंत्रण नाही. नभातून कोसळणाऱ्या जलधारा सुद्धा व्यक्त होत असतात. ज्याला चिंब होण्याची इच्छा आहे. तो येर्ईल. भिजून जाईल.

‘जय जिनेन्द्र’चा अर्थ खूप खोल आहे. इंट्रिये जिंकायची नाहीत. ती विकार वश होणार नाहीत. इतकी सहज ठेवायची. आईच्या उदरातून बाहेर आलेला मनुष्य म्हणजे अर्भक कसे असते? कोणताच विकार त्याला चिकटलेला नसतो. एकदम शुद्ध, स्वच्छ, पवित्र, निरागस आणि सहज. तसे होणे म्हणजे जय जीनेन्द्र. याचा अर्थ शरीराने तसे होणे म्हणजे जय जिनेन्द्र नव्हे. असा उथळ अर्थ जैन तत्त्वज्ञानाला मान्य नाही. इंट्रिये शरीराचा भाग आहेत; पण त्यांना चालवणारे दुसरेच आहे. त्यांचा नियंत्रण कक्ष वेगळा आहे. म्हणून उथळ अर्थ जैन तत्त्वज्ञानाला मान्य नाही... मन, बुद्धी, विचार आणि चरित्र याने तसे होणे म्हणजे जय जिनेन्द्र. (या जगात येणारा प्रत्येक मानव प्रथम जैन असतो आणि नंतर तो दुसरा कुणी होतो. मोठे विचित्र वाटणारा विचार आहे ना? असू द्या. विचित्र तर विचित्र.) थोडे कठीण वाटते. पण अशक्य नाही. एक एक धागा सैल केला की गुंता सुटू शकतो. जय जीनेन्द्र! गुंत्यात अडकू नका. सोडवा. प्रयत्न करा.

\*\*\*\*\*

## नमोकार मंत्र! (णमोकारमंत्र)

**नमो अरिहंताणम् ।** (ज्यांनी परमौच्च शिखर गाठले आहे. ज्यांना प्राप्त झाले आहे. त्यांना नमस्कार.)

**नमो सिद्धाणम् ।** (ज्यांनी साध्य केले आहे. त्यांना नमस्कार)

**नमो आयरियणम् ।** (आचार्यांना नमस्कार. ज्यांचे ज्ञान आणि आचारण सारखे आहे. त्यांना नमस्कार.)

**नमो उवज्ज्ञायाणम् ।** (सर्व थोर, सामान्य यांना नमस्कार.)

**नमो लोऐ सब्ब साहूणम् ।** (या जगातील सर्व साधूंना नमस्कार.)

**एसो पंचनमुक्तारो सब्ब पावप्पणासणो ।**

**मंगलाणं च सव्वेसिं पदमं हव ई मंगलं ॥** (हे पाच नमस्कार अनिष्टाचा नाश करतील. नमस्कार मंगल आहेत.)

संपूर्ण नमोकार मंत्र विचारात घेतला की, एक गोष्ट प्रकर्षने जाणवते ती म्हणजे कमालीची विनयशीलता या मंत्रात आहे.

अंतरंगातील सर्व अहंकार बाजूला ठेवल्या शिवाय हा मंत्र उच्चारणे म्हणजे एखाद्या निर्जीव बाहुली किंवा बाहुल्याचे उच्चारण! बाकी काही नाही! मागितले काहीच नाही. अपेक्षा व्यक्तच केली नाही. हे मिळायला हवे. ते मिळायला हवे. सुख, समाधान, आनंद, शांती काही म्हणजे काहीच मागितले नाही. बरे ज्यांना नमस्कार केलाय ते कोण? तर त्यांनी सर्व त्यागलेले आहे त्यांना! पण त्यांचे श्रेष्ठत्व निर्विवाद आहे. खरे म्हणजे श्रेष्ठत्व मान्य करण्यासाठी मन खूप निर्मळ असावे लागते. एकदम शुद्ध!

निर्मळ आणि शुद्ध मनच श्रेष्ठत्व मान्य करते.

जैन विचारधारेत मनाच्या निर्मळ आणि शुद्धतेला खूप महत्व दिलेले आहे. मनाची निर्मळता, शुद्धता कशी? एक कथा विचारात घेतली की थोडे समजून येईल :-

ऋषभनाथांना शंभर मुले होती. पैकी एक भरत नावाचा. तो सर्व भावांकडून राज्य घेतो. एक भाऊ बाहुबली. तो मात्र राज्य द्यायला तयार होत नाही. तो म्हणतो- माझ्याशी युद्ध कर. जिंकलास तर राज्य मिळेलच. भरत युद्धास तयार होतो. दोन्ही भावांचे सैन्य समोरासमोर उभे रहाते. बाहुबली विचार करतो, युद्ध झाले तर खूप हिंसा होईल. खूप लोक मारले जातील. या विचाराने त्याचे मन व्यथित होते. तो विचार बदलतो.

भरताला म्हणतो- आपण दोघेच युद्ध करू. सैन्याचे युद्ध नको. तू मला हरविले तर राज्य तुझे. (मनाची निर्मळता, शुद्धता आणि करूणा बाहुबलीत दिसून येते.)

भरत आणि बाहुबली यांच्यात युद्ध होते. निरनिराळ्या प्रकारचे युद्ध होते. आणि भरत पराभूत होतो. इथे कोण जिंकला आणि कोण पराभूत झाला. याला महत्व नाही. महत्व आहे. बाहुबलीच्या विचारांना. त्यांने खूप लोकांच्या प्राणांचा विचार केला. समजा, बाहुबली पराभूत झाला असता तरी तो विजयाचा मानकरी ठरला असता. कारण त्यांने अनेक जीव वाचविले होते.

जैन परंपरेत नेहमी दुसऱ्याचा विचार केलेला आहे. नि जे श्रेष्ठ आहे त्याला नमन केलेले आहे. परवा मातंग समाजातील एक कार्यकर्ता भेटला. म्हणाला-आपला समाज खेड्या-पाड्यात किंती हलाखीचे जीवन जगतोय. अन्याय अत्याचाराचा बळी ठरतोय. त्याला जैन परंपरा सांगून उपयोग काय? मी त्याला प्रतिप्रश्न विचारला- मग काय सांगायला हवे? माझ्या या प्रश्नाचे उत्तर त्याच्याकडे नव्हते. असणार नाही. याची मला खात्री होती. कारण तो शिर्षासन करून चर्चा करीत होता. शिर्षासन चांगले आसन आहे. तब्बेतीला उत्तम आहे. शरीरातील रक्त मेंदूकडे जाते. मेंदू चांगला सशक्त होतो. परंतु मेंदू सशक्त होणे म्हणजे बुद्धीमान होणे नव्हे. शिर्षासनात माणूस फक्त एकाच ठिकाणी स्थिर राहू शकत नाही. त्यासाठी

पायांचाच वापर करावा लागतो. आणि पायांचा वापर केला की, एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाता येते. जैन विचार हाच संदेश देतो. त्या कार्यकर्त्याला जैन परंपरेतील श्रेष्ठत्व समजले नाही. मग तो नमस्कार कसा करणार? शिर्षासनात उभा! तळातीलच दिसत होते त्याला! काही लोक अत्याचार, अन्यायग्रस्त आहेत त्यांच्यासाठी सर्वांनीच थांबायचे का? ज्यांना शक्य आहे त्यांनी बाहेर पडायला नको का? कुणी तरी पोहायला शिकले तरच बुडणाऱ्यांना वाचवता येईल. अन्यथा सतत बुडत राहू! पिढ्यान्‌पिढ्या बुडत आलो आहोत. आणखी किंती पिढ्या बुडवायच्या? पोहायला शिकले पाहिजे. आणि ते निपुण, निष्णात पोहणा-याकडून शिकायला हवे.

जैनिझम मला तसा वाटतो. कारण तो आपला आहे. आपले घर तिथे होते. तिथे आहे. आपण पत्ता विसरलो आहोत. मी पत्ता सांगण्याचे काम करीत आहे नि ते नप्रपणे करीत आहे. मार्ग दाखवत आहे. पाऊल टाकायचे की नाही. ते ज्याने त्याने ठरवायचे.

मी श्रेष्ठत्वास नमस्कार करणार! प्रचलित जैन नमोकार मंत्राचा अर्थ कसा आणि कोणता घेतात. याचा विचार करण्यापेक्षा मी मला जे श्रेष्ठ वाटते त्याला नमस्कार करणे योग्य समजतो.

श्रेष्ठत्वास नमस्कार केला की, आपली ऊर्जा प्रज्वलित होते. नि प्रकाश दिसू लागतो.

\*\*\*\*\*

## मातंग वंशाचा इतिहास जैन परंपरेशी जोडलेला....

डॉ. जगदीशचंद्र जैन यांनी 'प्राकृत साहित्य का इतिहास' नामक अतिशय मौल्यवान ग्रंथ लिहिला आहे. त्या ग्रंथातील पान २९५वर मातंग यक्षांचा उल्लेख आहे. यक्ष क्षत्रिय होते. ते संरक्षक म्हणून कार्यरत होते.

जैनांचे मूळ तीर्थकर क्रषभनाथ सुद्धा मातंग होते. असा एक संदर्भ आढळून येतो. (परंतु त्या संदर्भ विषयी थोडी शंका आहे. कारण भगवान क्रषभनाथ यांच्या नातूपासून मतंग वंशाला सुरुवात झाली तर मग भगवान क्रषभनाथ मातंग कसे? असा प्रश्न उपठीत होतो. असेही मत वाचनात आले आहे. क्रषभनाथ मातंग वंशाचे होते त्यानी उपवास उसाचा रस प्राशन करून सोडला तेव्हापासून त्यांचा वंशाचे नाव ईश्वाकु पडले.) ते अनेक कलांमध्ये निष्णात होते. सर्व क्षत्रिय त्यांना पूजनीय मानत.

जैन धर्म आणि मातंग यांचा प्राचीन इतिहास मी का सांगत आहे? असा प्रश्न चर्चिला जात असल्याचे माझ्या ऐकीवात आले आहे. तसेच काही मंडळींनी मला थेट विचारला आहे. उत्तर असे आहे-

माझा हेतू अतिशय शुद्ध आणि स्पष्ट आहे. वर्धापन महवीर इ.स.पूर्व ६०० वर्षी झाले. ते चोबीसावे तीर्थकर होते. म्हणजे त्या पूर्वी तेवीस तीर्थकर झाले. याचा अर्थ मातंग वंशाला हजारो वर्षांची परंपरा आहे... हिये गोष्ट प्रकाशात येणे आवश्यक वाटते.

मातंग समाजाला महान प्राचीन इतिहास असताना तो सांगायचा का नाही? मातंग समाज जैन परंपरेतील समाज आहे. हे का प्रकाशात आणायचे नाही?

इतिहास सांगून उपयोग काय? असा अज्ञानी प्रश्न विचारून काही लोक हा मुद्दा उडवायचा प्रयत्न करतात. त्यांचे म्हणणे निव्वळ हस्यास्पद आहे. असे असते तर इतिहासाचे ग्रंथच निर्माण झाले नसते. ज्यांना इतिहास माहिती नाही. त्यांना भविष्य घडवता येत नाही आणि वर्तमानात जगताना त्यांचे

स्वत्व हरवलेले असते. असे माझे मत आहे.

माझ्या पूर्वी ज्या विचारवंतांनी, विद्वानांनी या विषयावर लिहिले आहे. त्यांनी मातंग समाजाचे प्राचीन काळातील अस्तित्व प्रामाणिकपणे नमूद केले नाही. हा माझा आरोप नाही. कदाचित त्यांना संदर्भ सापडले नसावेत. काही विद्वानांनी नागवंश हा मातंग वंश असताना काही वेगळे लिहिले आहे. याचा अर्थ त्या इतिहासकाराला सत्य दडवायचे होते. असा समाज करून घेता येऊ शकतो. इतिहासाला महत्त्व नसते तर असे प्रकार घडले असते का? याचा विचार करणे आवश्यक आहे.

विषमतावादी वैदिक परंपरेला भेदून समानतेचा विचार, मानवतेचा विचार जैन तत्त्वज्ञानाने दिला. त्या जैन परंपरेत मातंग होते. त्यांना विद्याधर म्हटले जात होते. कारण त्यांना विविध कलांचे ज्ञान होते.

मातंग वंशाच्या प्राचीन इतिहासावर प्रकाश टाकणे मला आवश्यक वाटते'

\*\*\*\*\*

## मातंग वंशाचा प्रचारक-डक्काल्वर...

माझ्या मते 'डक्कलवार' हा शब्द अपभ्रंश झालेला शब्द आहे. तो 'डंकालवार' असावा. डंका म्हणजे प्रसिद्धी. प्रसिद्धी करणारा डंकालवार. डंकालवार मातंग समाजाची प्रसिद्धी कीरीत भटकत असतो. मातंगाचा इतिहास सांगतो. अर्थात बस्व पुराणाच्या आधारे! या पुराणात पृथ्वी कशी निर्माण झाली. त्यापूर्वी परिस्थिती कशी होती. नंतर कशा घटना घडत गेल्या. याचे वर्णन आहे.

ऋषभनाथसुद्धा मानवी संस्कृतीचे प्रथम प्रणेते मानले जातात. जैन आणि मातंग यांच्यातील या साम्याचा खूप गंभीरपणे विचार करणे आवश्यक आहे. हे साम्य जैन आणि मातंग यांच्या संबंधाचा पुरावा आहे.

जैन आणि मातंग यांचे संबंध मी उजेडात आणण्याचा प्रयत्न करीत आहे. कारण या दोन्ही समाजाची नाळ जोडली जावी. असे. माझे मत आहे. दलदलीत पडलेल्या मातंग समाजाला धर्मांतराचा उपाय/उपचार सुचविणारी काही मंडळी अवतरली आहेत. त्यांचा विचार ऐकून कुणी धर्मांतर केले तर माझे काही बिघडत नाही. तसेच माझ्याकडे 'हिंदू-मांग' असे प्रमाणपत्र आहे. असे सांगून कुणी समाधान मानत असतील तरी माझे काही म्हणणे नाही.

माझ्या या वैचारिक कसरतीमुळे एक गौरवशाली समाज पुन्हा ताठ मानेने उभा राहिला तर त्यात चुकीचे काही आहे. असे वाटत नाही. सामाजिक परिवर्तन चळवळीने होते. तद्वतच ते विचार मंथनातून सुद्धा होते. नव्हे चळवळीला वैचारिक अधिष्ठान हवेच. अर्थात जे वैचारिक अधिष्ठान आपण स्वीकारले आहे, ते प्रथम आपल्याला समजले पाहिजे. हे तितकेच महत्त्वाचे!

जैन धर्म समानतेचा विचार मांडतो. म्हणूनच शूद्र तीर्थकर होऊ शकतो का? या प्रश्नाचे उत्तर 'होय' असे जैन ग्रंथात आढळून येते. हे उत्तर मानवतेच्या जवळ जाणारे आहे.

\*\*\*\*\*

## जैन धर्मानुसार मातंग म्हणजे विद्याधर...

गेल्या काही दिवसापासून मी मातंग वंशाचा जैन धर्माशी कसा संबंध आहे. याविषयी लिहित आहे. हे लिहिण्याचे प्रयोजन सरळ आहे स्पष्ट आहे. आज तळागाळात रूतलेल्या मातंग समाजास त्याची खरी ओळख करून देणे. ही ओळख मातंग समाजात जागृती निर्माण करू शकेल. असे मला वाटते. हिरा हिराच असतो. तो काचेसारखा दिसतो म्हणून तो काच नसतो. त्याला पैलू पाडले की तो अधिक सुंदर दिसतो. त्याची चमक त्याचे अस्तित्व दर्शवते. मातंग समाजाला पैलू पाडण्याचा अल्पसा प्रयत्न मी करीत आहे. तो यशस्वी होईल, अशी मला खात्री आहे.

जैनमुनी दर्शन विजय यांनी 'शैतांबर-दिगंबर' नामक ग्रंथ लिहिलेला आहे. त्या. ग्रंथाच्या पान क्रमांक ९० वर मातंगाना विद्याधर म्हटले आहे. सर्व विद्यांमध्ये पारंगत असतो त्याला विद्याधर म्हणतात.

प्राचीन काळी मातंग सर्व विद्येत पारंगत होते. निष्णात होते. त्यामुळेच श्रीकृष्णाला आणि बलरामला सांदिपानी क्रषी यांच्याकडे शिक्षण घेण्यासाठी पाठवले होते. सांदिपानीक्रषी मातंग होते. त्यांनी श्रीकृष्णाला ६४ कलांमध्ये निपुण केले.

सांदिपानी क्रषी यांच्याकडून ज्ञान घेतल्यानंतर श्रीकृष्णाने त्यांना गुरुदक्षिणा मागण्याचा आग्रह केला. तेव्हा सांदिपानी यांनी खूपच छान दक्षिणा मागितली. ते म्हणाले- पुढील जन्मी तू माझा पूत्र म्हणून जन्म घ्यावा.

श्रीकृष्णाने वचन दिले- मी पुढील जन्मी मातंग स्त्रीच्या उदरी जन्म घेईन. त्या वेळी माझा अवतार कलिचा अवतार असेल आणि आपली गुरु दक्षिणा मी देईन. (अद्याप भगवंताने तो अवतार धारण करून जन्म घेतलेला नाही. त्यामुळे गुरुदक्षिणा प्रास झाली नाही. प्रतिक्षा करू या! बघू! काय होतेय ते! गंमत म्हणून सांगतो, नमूद करतो, उल्लेख करतो. जग- विख्यात

ज्योतिषी नेस्ट्रोड्रम यांनी मात्र याला दुजोरा दिलेला आहे.)

जैन धर्मात मातंगाना यक्ष, शासनदेव असे म्हटले आहे. ते जैन धर्मात उच्च स्थानावर होते. तसेच ते धर्म प्रचारक सुद्धा होते. अशी उच्च, प्राचीन परंपरा असलेल्या मातंग वंशजांनी स्वतः ला ओळखावे. असे मला मनापासून वाटते. माझ्या संशोधन प्रयासातून निश्चितच योग्य दिशेने मातंग समाज वळण घेईल. आणि असं घडलं तर तो "bigest turning point of matang' असेल.

\*\*\*\*\*

## मातंग जैन परंपरेतीलच...

एखाद्या व्यक्तीने खूप मळलेली, घाणेडी वस्त्र घातली आहेत. खूप दिवसांपासून स्नान केलेले नाही. केस अस्ताव्यस्त झालेले आहेत. अशी व्यक्ती दिसली की ती आपल्या जवळ येऊ नये. असे वाटते. आपण त्या व्यक्तीपासून दूर जातो किंवा तिला दूर जायला सांगतो. आपली ही कृती सहज, स्वाभाविक असते; परंतु त्या व्यक्तीला जवळ घेऊन तिला स्नान घालून, स्वच्छ वस्त्र देऊन तिला निटनेटके करणे ही मानवतेची सेवा असते.

मातंग समाजाला जैन धर्माची माहिती देऊन मी मातंग समाजाची सेवा करीत आहे. मातंग समाजाला त्याची खरी ओळख ब्हावी. असे मला मनापासून वाटते. म्हणून मी हा प्रयास करीत आहे.

जैन परंपरा प्राचीन परंपरा आहे. त्या परंपरेने समतेचा विचार दिलेला आहे. त्याच समतेच्या विचाराचे पुरस्कारते मातंग होते. जैन परंपरेत मातंग होते का, याचा पुरावा मागितला जात आहे.

गंमत अशी आहे की परीक्षा नेहमी सत्याला द्यावी लागते. सत्याला नेहमी सिद्ध करावे लागले आहे की ते सत्य आहे. असत्याला परीक्षा द्यावी लागत नाही. असो! मातंग समाज जैन परंपरेशी कसा संबंधीत आहे. ते जैन धर्मातील अभ्यासू विचार वंत माननीय श्री. महावीर सांगलीकर यांनी नमूद केले आहे :-

"According to Jain tradition Jainism in different eras. Rikhab (Roshan) was the first and Mahaveer was the last. Modern scholar have traced the existence of Rikabh in Sumerian civilization. He (i.e.his idols) was worshiped by the people of Indus valley civilization. As I have written above, VMiami was the grandson of Rikabh (Rushabh) the first Teerthankar of JInisamvami had a son matang and he was the founder of Matang race. Accordingto Jain literature. Suparshvanath, the 7<sup>th</sup> Teerthankar of Jainism belonged to this Matang."

जैन असलेल्या विचारवंतांनी हा पुरावा दिलेला आहे. आणखी काय हवे?

जैन परंपरेत मातंगाचा उल्लेख आहे म्हणून मातंगानी तो धर्म समजून घ्यावा. एवढेच नाही. त्या धर्मानि समतेचा पुरस्कार केला आहे. ही बाब मला महत्त्वाची वाटते. एखाद्या धर्मात खूप खोल आध्यात्मिक तत्त्वज्ञान असेल; पण समाजिक स्तरावर तो धर्म मानवाची विभागणी करीत असेल तर उपयोग काय? किंवा सामाजिक प्रश्नांकडे तो बघत नसेल, त्या बाबतीत मौन बाळगत असेल तर उपयोग काय?

महावीरांनी समतेचा विचार पुढील प्रमाणे जगासमोर ठेवला आहे- समता धर्म का साधक सर्वोदय चाहता है। वह किसी एक के हित-साधन से दुसरे के हित को बाधित नहीं करता। जब मनुष्य विषमता का पथ चुनता है, तभी हितोका संघर्ष खड़ा हो जाता है। मैंने दासप्रथाका विरोध सर्वोदय की दृष्टीसे किया। मेरा समता धर्म किसी भी व्यक्ति को दास बनाने की स्वीकृती नहीं देता। मैं दास बनाने में बड़े लोगोका अहित देखता हूँ, नहीं बनाने में नहीं देखता।' (ग्रंथ-श्रमण महावीर. लेखक-मुनी नथमल, पान क्र. १२०)

केवळ समतेचा विचार नाही तर मानव कल्याणाचे अनेक विचार आणि तत्त्वज्ञान जैन धर्मात आहेत. हे जैन धर्म समजून घेतल्याशिवाय कळणार नाही.

\*\*\*\*\*

## जैन धर्म आणि मातंग

मातंग समाजाचा जैन धर्माशी असलेल्या संबंधाविषयी मी लिहायला सुरुवात केल्यापासून एक प्रश्न मोठ्या जोरदारपणे चर्चिला जात आहे. तो म्हणजे हे सांगून उपयोग, फायदा काय? मला अशा मंडळींना उलट प्रश्न विचाराचा आहे- न सांगून फायदा, उपयोग काय?

वरील प्रश्न विचाणारांध्ये काही असे आहेत की त्यांना मातंग समाजाची वैभवशाली परंपरा मान्य नाही. त्यांना ती सहन होत नाही. काही असे आहेत की ते यावर विश्वास ठेवायला तयार नाहीत. काही असे आहेत त्यांना यातलं काही समजत नाही, काही जे स्वतः च्या अंजलीने पाणी पिण्यापेक्षा दुसऱ्याच्या अंजलीने पाणी पिण्यात धन्यता मानतात. असो.

कोण काय बोलते याचा विचार करणे फारसे उपयोगाचे नाही. शोध संशोधन प्रगतीच्या वाट खुल्या करते. असा माझा विश्वास आहे.

पृथ्वी नेमकी कधी अस्तित्वात आली. पृथ्वीवर जीव कधी अस्तित्वात आले. याचा शोध शेकडो वर्षे शास्त्रज्ञ करीत आहेत की नाही? लाखो प्रयोग करून अनुमाने काढण्याचे प्रयत्न झाले आहेत. शास्त्रज्ञांचे हे संशोधन वाया गेले. असे म्हणता येईल का? नाही.

कधी कधी असे होते की, एखाद्या गोष्टीचा शोध घेत असताना दुसरीच गोष्ट हाती लागते. तिचा उपयोग मानवाच्या कल्याणासाठी होतो. असो.

डॉ. मारुती नंदनप्रसाद तिवारी यांनी जैन धर्मातील दोन पंथाची (श्वेतांबर आणि दिगंबर) ही माहिती देत असताना 'मातंग यक्ष'ची माहिती दिली. मातंग यक्षाचे वाहन हत्ती आणि सिंह असते. वरैरे. या माहितीमुळे मातंग वंशाची माहिती प्रकाशात आली. हा शोध घेण्याचा फायदा आहे. सांप्रत मानव ज्या प्रगतीपथावर दिसत आहे. त्याचे एकमेव कारण म्हणजे त्याने

घेतलेला शोध.

मातंग वंशासंबंधी मी घेत असलेला शोध कदाचित फायदेशीर ठरू शकेल. नाही फायदेशीर ठरला तर तोटा निश्चित करणार नाही!

\*\*\*\*\*

### जैन धर्म आणि मातंग

वैदिकपूर्व काळातील समाज- जीवन कसे होते? या प्रश्नाचे उत्तर वेगवेगळ्या पध्दतीने दिले जाते. मूळात वैदिक काळ कुठपासून गृहीत धरायचा हा सुद्धा प्रश्न आहेच. १९२१-२२ च्या दरम्यान मोहेंजोदडो, हडप्पा येथे उत्खनन करण्यात आले. उत्खननात शहर सापडले. रस्ते, पाण्याचा तलाव, काही शिल्प, मूर्त्या सापडल्या. अभ्यासकांच्या मते जगातील सर्वांत पुरातन संस्कृतीचे ते अवशेष आहेत. तिथे सिंधू संस्कृती विकसित झालेली होती. ती संस्कृती आर्यांची नव्हती. ती मूळ निवासी असलेल्या लोकांची होती.

कारण आर्य गोरे होते. नि हे मूळ निवासी काळे किंवा सावळे होते. मोहेंजोदडो आणि हडप्पा येथे सापडलेले अवशेष आर्यांचा संदर्भ दर्शवित नाहीत. हे सर्व अंदाज आहेत. पण काळ किती हजार वर्षांपूर्वीचा याचा फक्त अंदाजच व्यक्त करता येऊ शकतात. या उत्खननात सापडलेल्या शिल्पांचा विचार केला, तर त्या शिल्पात शिव आढळून येतात.

शिवाचा उल्लेख ऋग्वेदामध्ये नाही. याचाच अर्थ शिव हे आर्यांचे देव नव्हते. म्हणजे ते मूळ निवासी असलेल्यांचे देव होते.

उत्खननात पशू-पक्षी यांची चित्रे भिंतीवर काढली आहेत. पशूमध्ये बैल विशेषत: आढळून येतो शिवाचे वाहन ऋषभ आहे. जैनांचे पहिले तीर्थकर ऋषभनाथ आहेत. आणि डकलवाराकडे असलेल्या बसव पुराण म्हणजेच मातंग पुराणात ऋषभासंबंधी लिहिले आहे. (ते मी नंतर लिहिणार आहे.). या सर्व गोष्टी लक्षात घेतल्या तर मातंग समाजाची प्राचीनता सिद्ध होते.

तसेच जैन धर्माशी त्यांच्या कसा संबंध होता. यावर प्रकाश पडतो. एवढेच नव्हे तर मातंग पुराण समजून घेतले तर अधिक माहिती उजेडात येते. पृथ्वीच्या निर्मिती विषयी त्या पुराणात लिहिले आहे. याचा अर्थ त्या कळातील मातंग समाजाला याचे ज्ञान होते. थोडे विषयांतर करून एक

### माहिती देतो-

मातंगी देवी रंगानं काळी आहे. परंतु खूप देखणी आहे. तिच्या हातात वीणा आहे. ती कमळावर (अंबुज) विराजमान आहे. तिला चार भुजा आहेत. दोन हातात शंख (शंकराचा संबंध.) आहेत. दोन हातात पोपट आहेत. मातंगी ही पवित्र आणि पूजनीय देवता मानण्यात येते. मातंगी देवी इतर. रूपात असल्याचे आढळून येते. तिच्या हातात शश्च असल्याचे दर्शविले आहे; परंतु तिचा संबंध कृषी संस्कृतीशी संबंधीत आहे. हे निश्चित मान्य करता येऊ शकते. पेरणीपूर्वी शेतकरी-

मातंग स्त्रीची ओटी भरतात. याचा अर्थ समजून घ्यायला हवा. आदिमाता, आदिशक्ती म्हणून तिला वंदन करण्यात येते. नवरात्रातील आदिमाता, आदिशक्ती ती हीच एका जैन ग्रंथात खालील प्रमाणे उल्लेख आढळतो-

येरीकडे निंबनाथ जैन। मातंगामूळे केली सर्व दर्शने।  
वरील संदर्भ खूप काही सूचित करतो.

\*\*\*\*\*

## सत्याचे निर्वाण होत नसते..

आज लक्ष्मी पूजन आणि आजच महवीर यांचा महानिर्वाण दिन. सर्व हिंदू धर्मीय लक्ष्मी पूजनाच्या दिवशी लक्ष्मीची पूजा करतात. इतर धर्मीयसुद्धा करतात. कारण लक्ष्मी कोणाला नको? सर्वांनाच हवी. शास्त्र काय सांगते. याचा विचार कुणी करीत नाही. धन-दौलत सर्वांना हवीच! त्याशिवाय सुख, समृद्धी, आनंद प्राप्त कसे होणार?

आज भगवान महवीर यांचा महानिर्वाण दिन; परंतु या दिवशी जैन समाज शोक मानत नाही. ही बाब खूप महत्वाची आहे. कारण महवीर सत्याचे ज्ञान देणारे स्वतः महान सत्य होते. नि सत्य कधीच जन्मत नाही. त्यामुळे त्याचे निर्वाण सुद्धा होऊ शकत नाही.

जन्म असत्याचा होतो. म्हणून त्याला एक ना एक दिवस संपावेच लागते. नष्ट व्हावे लागत परवा माझा नातू माझ्याकडे आला. म्हणाला, माझा अभ्यास घ्या. मी म्हणालो, घेतो. काय घेऊ?

तो म्हणाला, मराठीचे विरुद्धअर्थी शब्द घ्या. मी त्याचे पुस्तक घेतले. त्यानेच पान काढून दिले. मी शब्द विचारला की तो विरोधी शब्द सांगायचा. मी एक शब्द विचारला-स्वर्ग. त्यांन उत्तर दिले- धरती. त्याचे उत्तर बरोबर होते. परंतु पुस्तकानुसार चुकीचे होते.

कारण पुस्तकात स्वर्गच्या विरुद्ध 'नरक' असा शब्द दिला होता. एका क्षणात मी गंभीर झालो. नरक म्हणजे नेमके काय? असा प्रश्न विचारला तर काय उत्तर द्यावे ही मोठी समस्या होती. जे मला माहीत नव्हते त्याची माहिती मी कशी देणार?

नूतन संवत्सर की शुभ कामनाएँ!

\*\*\*\*\*

## जै धर्म मुळचा धर्म....

वैदिक धर्म हा मूळचा भारतीय धर्म नाही. वैदिक परंपरा सुद्धा मूळची भारतीय परंपरा नाही. वैदिक धर्म मानणारे भारतात बाहेरून आले. त्या वेळेस भारतात फक्त जैन परंपरा अस्तित्वात होती. सिंधू संस्कृतीमध्ये सापडलेले सर्व अवशेष जैन परंपरेतील आहेत. असे मानता येऊ शकते. त्या काळातील जैन अनेक विद्यामध्ये निपुण होते.

सिंधू संस्कृतीच्या एकाच शिल्पाचे उदाहरण विचारात घेता येईल. क्रषभाच्या शिल्पाचे. जैनांचे मूळ पुरुष किंवा पहिले तीर्थकर क्रषभनाथ आहेत. क्रषभनाथ म्हणजे शंकर, शिव. त्यांनीच सृष्टी निर्माण केली. असे प्रारंभी मानण्यात येत होते. परंतु वैदिक परंपरेचा शिरकाव झाला आणि ब्रह्मदेवाने सृष्टी निर्माण केली. असा विचार मांडण्यात आला.

आणि शिव, शंकर यांना मात्र संहारक ठरविण्यात आले. निर्माण कर्ता-ब्रह्म, रक्षणकर्ता-विष्णू आणि संहारकर्ता-शंकर. ब्राह्मणी वर्चस्व समाजावर प्रस्थापित करण्यासाठी असे करण्यात आले.

...तर मी सांगत होतो, सिंधू संस्कृतीचे पुरावे जैन परंपरेची साक्ष देतात. आपली प्राचीनता सिद्ध करतात. असे असताना वैदिक परंपरा प्राचीन होती. अशी मांडणी करण्यात येते. ती पटत नाही. कारण अश्व-घोडा याचा उल्लेख क्रांवेदात आढळून येतो.

तत्पूर्वीच्या ग्रंथात आढळून येत नाही. घोडा हा प्राणी मूळचा भारतीय प्राणी नाही. असे अभ्यासक म्हणतात. याचा अर्थ भारतात घोडा कुणी तरी दुसरे घेऊन आले.ते कोण होते? यावर मतभेद असू शकतात. माझ्या मते ते आर्य होते. क्रांवेदात यवन किंवा म्लेंच्छ यांचा उल्लेख आहे.

यवन म्हणजे मुस्लिम म्हटले तर इस्लाम धर्माच्या स्थापनेचा काळ विचारात घ्यावा लागतो. इस्लाम धर्माची स्थापना महंमद पैगंबर यांनी

केली. काही संदर्भानुसार इ. स. ६१० तर काही संदर्भानुसार इ.स. ६२२; परंतु इ.स. ६२२ पासून हिजरी साल मानण्यात येते. त्यामुळे त्यापूर्वी इस्लामची स्थापना झाली असावी.

अश्व आणि यवन याचा विचार केला तर वैदिक धर्म इसवी सना नंतरचा मानणे भाग पडते. (हे कोडे आहे.) जैन धर्माचे चोवीसावे तीर्थकर महवीर होते. म्हणजे त्यांच्या पूर्वी तेवीस तीर्थकर होऊन गेले. तेवीस तीर्थकर म्हणजे किती काळ याचा विचार करण्यात फार स्वारस्य वाटत नाही. महावीरांच्या समकालीन गौतम बुद्ध झाले. महवीर आणि गौतम बुद्ध यांनी वैदिक परंपरेला विरोध केला. त्या दोघांनी चातुर्वण्य व्यवस्था मान्य नव्हती.

वैदिक धर्म मानणारेच ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र असे वर्ण मानत होते. वर्णव्यवस्था मानणारे हे लोक बाहेरून भारतात आले. ते मूळचे भारतीय नव्हेत. परंतु ते लढवय्ये होते. क्रूर होते. ते दुसऱ्याला आपल्या अंकित करण्यात पराक्रम समजत असत. अंकित झाला नाही तर त्याला नष्ट करीत असत.

वैदिक परंपरा मानणारे आणि मूळ भारतीय यांच्या संस्कृतीची सरमिसळ झाली. आदानप्रदान होऊ लागले. आदानप्रदान सर्व बाबतीत झाले. या आदानप्रदान प्रक्रियेचा परिणाम म्हणजे वैदिक विचारांचा जैन विचारात शिरकाव! भेदभाव निर्माण करणारा! उच्च-नीच भाव निर्माण करणारा!

वरील परिच्छेदात याचे स्पष्टीकरण दिले आहे. ब्राह्मणी विचारसरणीच्या लोकांनी काही जैन विचारात, विचार घुसवले आहेत. त्या विचारांचा जैन परंपरेशी संबंध नाही. असे स्पष्ट नमूद केले आहे. त्या विचारातील आध्यात्मिक भाग बाजूला ठेवून सामान्य पद्धतीने विचार केला तर जैन धर्म वर्ण, जात-पात मानत नाही. हे स्पष्ट होते. जैन धर्माची ही भक्तम बाजू प्रकाशात आणली पाहिजे. दुषित बाजूचे प्रकटीकरण उपयोगाचे नाही.

\*\*\*\*\*